

Tartu Ülikool
Õigusteaduskond
Kriminaalõiguse, kriminoloogia ja kognitiivse psühholoogia õppetool

Mihkel Gaver

VAHISTAMISE TÄHTAEG EIÕK ART 5 VALGUSES

Magistritöö

Juhendajad
mag iur Andres Parmas
PhD Rait Maruste

Tartu
2012

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	4
--------------------------	----------

I VAHISTAMISE JA VAHISTUSE PÕHJENDATUSE KONTROLLI KORD EESTIS 8

1. Kehtiv vahistamise kord	10
2. Kehtiv vahistuse põhjendatuse kontrolli kord	13
3. Enne KrMS kehtinud vahistamise kord.....	19

II ASJAKOHASED EIÕK NÕUDED VAHISTAMISE KORRALE JA VAHISTUSE PÕHJENDATUSE KONTROLLILE.....

21

1. Art 5 lg 1-st tulenevad üldnõuded	22
A. Vahistamise mõiste EIÕK-s	23
B. Vahistamise alused EIÕK-s	24
C. Põhjendatud kahtluse nõue.....	25
D. Vahistamise eesmärgiks peab olema menetluse tagamine	27
2. Art 5 lg 1 p c-st tulenevad erinõuded	27
A. Vabaduse eeldamise reegel	27
B. Vahistamine ei tohi olla kohustuslik või automaatne.....	28
C. Stereotüüpsete põhjenduste kasutamise keeld.....	30
3. Art 5 lg 3-st tulenevad erinõuded	30
A. Kohustus tõendada vahi all hoidmise jätkuvat põhjendatust lasub riigivõimu organil.....	32
B. Vahistuse jätkamine nõuab järjest tugevamaid argumente	34
C. Erilise hoolsuse järgimise nõue menetluse läbiviimisel.....	39
D. Kohustus kaaluda alternatiive vahistusele.....	41
4. Vahistuse põhjendatuse kontroll.....	44

III EESTI VAHISTAMISE KORRA JA EIÕK VÕRDLUS

47

1. Kuuest kuust abstraktselt	47
2. Vahistuse võimalik määramatus	51
3. Vahistamise eesmärgi mitteamestamine	53
4. Vahistuse põhjendatuse kontrolli taotlemise intervall.....	55
5. Vahistuse asendamise kord.....	56

KOKKUVÕTE

61

SUMMARY

65

KASUTATUD KIRJANDUS.....	69
KASUTATUD ÕIGUSAKTID	71
KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA.....	72
MUUD ALLIKAD	74

SISSEJUHATUS

Pealkirjas nimetatud teemal lõputöö kirjutamise mõtte sain õppejõud Rait Marustelt õppeaine „Inimõiguste kaitse Euroopas“ loengu käigus. Nimelt selgitas Hr Rait Maruste väga entusiastlikult, millised õigused on Inimõiguste ja põhivabaduste konventsioonist¹ (edaspidi EIÕK) tulenevalt isikul, kellelt on võetud vabadus. Ta käis loengus välja minu jaoks väga huvitava mõtte, et olukord, kus Eesti seaduste kohaselt võetakse isik vahi alla koheselt kuueks kuuks, ei pruugi olla kooskõlas EIÕK-ga. Nimelt viitas ta loengus, et tema arvates on Eesti vahistamise kord ebamõistlik selles osas, et vahistatav isik võetakse vahi alla koheselt kuueks kuuks, mis võib olla liiga pikk aeg. Mind ennast on samuti juba pikemat aega intrigeerinud mõtte sellest, kui pika aja peale ette saame me rakendada neid otsuseid, mis me käeoleval hetkel vahistust otsustades teeme. Kui kohus otsustab vahistamise taotlust toetada, siis selle otsuse tagajärjeks on kehtiva seadusandluse kohaselt luba hoida isikut vahi all järgmised kuus kuud. Tõstatub kahtlus, et selle kuue kuu jooksul ei pruugi üldse keegi kontrollida, kas isikut on põhjust hoida vahi all. Sellega seoses tekib küsimus sellest, et kui palju me saame üldse teada sellest, mis toimub näiteks viie kuu pärast? Kuidas me saame teada täna, et need samad vahistust õigustavad põhjendused on pädevad ka viie kuu pärast?

Nõustun kehtiva seadusandluse ideega, et kindlasti esineb olukordi, kus me juba täna teame, et konkreetset isikut on põhjust hoida vahi all ka kuue kuu pärast. Kuid kas see õigustab kuuekuulise perioodi kasutamist eranditult kõigi isikute puhul?

Eesti vahistamise korra kohaselt võetakse isik vahi alla, kui esineb vahistamise alus. KrMS määratleb, et isikut ei või hoida vahi all kauem kui kuus kuud. Kui isiku vahistamisest on möödunud kaks kuud, on isikul õigus esitada taotlus tema vahistuse põhjendatuse kontrollimiseks. Kohus hakkab omal algatusel kontrollima siis kui isiku vahistamisest on möödunud kuus kuud. Minu arvates võib sellises olukorras, kus kohus võtab isiku vahi alla tähtajaga "ei või olla vahistatud üle kuue kuu", öelda, et isik on vahistatud korraga kuueks kuuks, sest talle ei ole kohtu poolt tagatud mehhanismi, mis korraldaks omal algatusel isiku

¹ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. – RT II, 1996, 11, 34.

vabastamise enne kuute kuud, kui vahistuse alus peaks enne ära langema. KrMS sisaldab küll mõningaid üldiseid sätteid,² mis annavad aluse vahistuse lõpetamiseks kui peaks selguma selle aluste puudumine, kuid ei sisalda sätteid, mis seaks kellelegi kohustuse seda kontrollida.

Isiku kohene vahistamine kuueks kuuks tekitab küsimuse ka sellest, kuivõrd tihe peaks olema side vahistuse ja selle eesmärgi vahel. Kriminaalmenetluses on õigusteooria kohaselt vahistuse eesmärgiks eelkõige menetluse takistusteta läbiviimise tagamine. Kõigi isikute vahistamine koheselt kuueks kuuks ei oma mingisugust põhjuslikku seost selle funktsiooni täitmisega konkreetse kaasuse raames ning seega ei võta arvesse juhtumite erinevat iseloomu. Näiteks on tavalise poevarguse puhul minu arvates raske ette näha võimalikke põhjendusi, mis õigustaksid isiku vahistamise pikemaks ajaks kui üheks kuuks, kuivõrd vajalikud toimingud on võimalik ära teha kiiremini.³ Mulle tundub, et piirates ühte kõige tähtsamat põhiõigust, põhiseaduse § 20-st tulenev õigus vabadusele, võiks lähenemine olla individuaalsem. Muuhulgas võiks minu arvates individuaalne lähenemine väljenduda ka selles, et põhjendatakse, miks on vaja hoida isikut vahi all just nii pikalt. Vastasel juhul oleks meil põhjust kahelda, kas proportsionaalsuse põhimõtet on kaalutud nii piisavalt palju, nagu oleks kohane tema tähtsusest tulenevalt?⁴

Magistritöö teema pealkirja selline sõnastus tuleneb sellest, et ma vaatlen Eesti vahistamise korra kooskõla just selles osas, kus see võtab isiku vahi alla kohe kuueks kuuks. Soov on töös mitte valguda liialdaselt laiali ning sellest tulenevalt on ka piirid seatud suhteliselt kitsad. Eesmärk on võrrelda Eesti vahistamise korra ning EIÕK-st tulenevate nõuete täitmist just selles osas, mida ma eelnevalt kirjeldasin – osas, kus Eesti vahistamise kord võtab isiku alati automaatselt vahi alla korraka kuueks kuuks. Sellest eesmärgist tuleneb ka töös analüüsitava õigusteabe iseloom. Sellega tahan rõhutada, et töö eesmärgiks ei ole analüüsida kogu Eesti vahistamise korda ning selle kooskõla EIÕK-ga. Selline tegevus võtaks oluliselt rohkem leheküljeruumi, kui magistritööle on ette nähtud. Töö eesmärgist tulenevalt ei analüüsi ma ka tervet EIÕK artikkel viite, kuigi see käsitleb terves ulatuses vabaduse võtmist – käsitlen seda osas, mis on vajalik teema avamiseks, püüdes vältida ebavajalikku. Seega analüüsin eelkõige

² KrMS §§ 131 lg 5 ja 134 lg 2

³ „tavalise poevarguse“ all mõtlen näiteks KarS § 199 lg 2 p 9 järgi kvalifitseeritavat tegu, kus asotsiaalsete elukommetega isik varastab poest näiteks tüki juustu. Sellise menetluse toimik võib koosneda järgmistest dokumentidest: teatis menetluse alustamise kohta 1-1 lehel, turvamehe ülekuulamise protokoll 2-1 lehel, kahtlustatava ülekuulamise protokoll 2-1 lehel, vahistamise taotlus 1-1 lehel, vahistamise määrus 1-1 lehel ning kohtueelse menetluse kokkuvõte 3-1 lehel.

⁴ Maruste, Rait. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn, 2004. Lk 113;

EIÕK art 5 lg 1 c ning lg 3. Vähesel määral on vajalik tähelepanu pöörata ka viidatud artikli lõikele neli, mille tähtsus vaadeldava teema jaoks on tegelikult väiksem kui sätte sõnastusest esialgu välja võib lugeda. Töö eesmärk ei ole käsitleda süvendatult vahistamise aluseid või vahistamise maksimaalset pikkust, kuid seda tehakse ulatuses, mis on vajalik uuritava teema avamiseks. Kuivõrd töö eesmärk ei ole kirjeldada ühtegi süsteemi kõikehõlmavalt, siis sellega ning töö üldeesmärgiga koos olevalt püüan mitte takerduda liigsetesse detailidesse ning vaadelda küsimusi pigem erinevate printsiipide tasemel.

Nagu eelnevast juba nähtub, on minu hüpotees, et kehtiv vahistamist reguleeriv seadusandlus ei reguleeri olukorda selliselt, et oleks tagatud, et isiku põhiõigusi austatakse menetluse käigus piisavalt. Seetõttu arvan, et Eesti kehtiv vahistamise kord ei ole osas, kus see võtab isiku vahi alla kohe korraga kuueks, kooskõlas EIÕK-st tulenevate nõuetega.

Vahistamist ning tõkendeid üldiselt on Eestis uuritud võrdlemisi vähe. Minu poolt uuritavat teemat ei ole varasemalt Eestis aga üldse uuritud. Varasemalt on uuritud küsimusi vahistamise alustest ja selle maksimaalsest pikkusest, kuid mitte esialgse vahistamise pikkusest. Haakuval teemal on kirjutatud 2 üliõpilastööd. Esimene neist, Tairi Tonksoni magistritöö⁵, vaatles vahistamise pikkust ja selle seoseid mõistliku menetlusajaga, kuid pööras tähelepanu üksnes vahistuse maksimaalsele pikkusele. Teine, Toomas Ventsli bakalaureusetöö⁶, rääkis ainult mõistliku menetlusaja pikkusest. Kummaski töös ei kerkinud kordagi üles küsimus, kas juba esialgne kuus kuud võiks olla liiga pikk periood. Ka ainukeses kaasaegses kriminaalmenetluse õpikus on vahistamisele kui tõkendile pühendatud vähem kui 9 lehekülge⁷, mis kahtlemata ei ole piisav, et avada kogu teemaga seonduvat problemaatikat. Tulenevalt töö võrdlevast iseloomust ning väikesest olemasoleva kirjanduse hulgast on töös ehk tavalisest suurem rõhk just kohtupraktikal.

Töö esimeses peatükis vaatlen ma, milline on hetkel Eestis kehtiv tõkendite süsteem ning milline on seda piirav vahistuse põhjendatuse kontrolli kord. Vaatlen ka, milline oli enne kriminaalmenetluse seadustikku kehtinud vahistuse kord.

⁵T. Tonkson. Vahistamise kohaldamise kestus. Magistritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2010. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).

⁶T. Ventsli. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 3. lõige: mõistlik aeg Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas ja Eesti õiguskorras. Bakalaureusetöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2003. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).

⁷E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006, lk 209 kuni 217.

Töö teine peatükk vaatab EIÕK-st vahistamisele tulenevaid nõudeid. Need on jaotatud kolmeks järgmiselt:

- a) EIÕK art 5 lg-st 1 tulenevad üldnõuded,
- b) art 5 lg 1 p-st c ehk vaadeldavast vabaduse võtmist lubavast erandist tulenevad erinõuded ning
- c) art 5 lg-st 3 kui vahistuse jätkamist reguleerivast sättest vahistamisele tulenevad nõuded.

Töö kolmandas osas võrdlen EIÕK-st tulenevaid nõudeid Eesti õiguskorras valitseva tegelikkusega. Võrdluse eesmärgiks on tuvastada, kas ja kuidas täidab Eesti seadusandlus EIÕK-st tulenevaid nõudeid. Püüan teha ka ettepanekuid, kuidas võiks süsteem praegusest paremini toimida põhiõiguste kaitsel.

Aitäh Hr Andres Parmasele juhendamise eest ning Hr Rait Marustele uurimist väärt põneva idee eest!

I VAHISTAMISE JA VAHISTUSE PÕHJENDATUSE KONTROLLI KORD EESTIS

Põhiseaduse § 14 kohaselt on õiguste ja vabaduste tagamine seadusandliku, täidesaatva ja kohtuvõimu ning kohalike omavalitsuste pidev kohustus. Seetõttu peab ka menetleja kriminaalmenetluse igal ajahetkel hoolitsema selle eest, et kõik põhiõiguste riived oleksid kestvalt põhjendatud.⁸

Küsimus vahistamisest langeb kriminaalmenetluse tagamise problemaatika alla. Tegemist on ühega mitmest tõkendist. Kriminaalmenetluse seadustiku (edaspidi KrMS) neljanda peatüki esimene jagu, pealkirjaga „Tõkendid“, näeb ette mitu erinevat tõkendit:

- 1) KrMS § 128 näeb ette tõkendi „elukohast lahkumise keeld“, mis seisneb isiku kohustuses mitte lahkuda oma elukohast kauemaks kui kolmeks päevaks;
- 2) KrMS § 129 näeb ette tõkendi „kaitseväelase järelevalve“, mis seisneb selles, et kaitseväelasele kohaldatakse väeosa juhtkonna järelevalvet;
- 3) KrMS § 130 näeb ette tõkendi „vahistamine“, mis seisneb isikult kohtumääruse alusel vabaduse võtmises;
- 4) KrMS § 135 näeb ette tõkendi „kautsjon“, mis seisneb selles, et isik maksab kohtu arveldusarvele summa, mis tagastatakse isikule ainult siis, kui ta menetluse käigus ei riku kautsjoni nõudeid;⁹
- 5) KrMS § 137¹ näeb ette tõkendi „elektrooniline valve“, mis seisneb isiku liikumisvabaduse piiramises ning selle jälgimises elektroonilise seadme abil.

Tõkendite isiku vabadust piiravast olemusest tulenevalt on minu arvates kohane võrrelda tõkendeid lähtuvalt sellest aspektist, kuidas nad mõjutavad isiku poolt Põhiseaduse § 20-st tuleneva õiguse, õigus vabadusele, teostamist:

- 1) Elukohast lahkumise keelu puhul ei ole isiku liikumise ulatus ja koht piiratud, kuid isik ei tohi olla oma elukohast eemal korruga rohkem kui kolm päeva. Ei ole sätestatud, kui pikalt peaks isik kodus viibima – seega võib isik koheselt pärast koju saabumist kodust jälle ära minna. Kuid jällegi ei tohi ta seda teha kauemaks kui kolmeks päevaks. Isiku liikumisvabadust riivab selline tõkend vähe – võimalik on

⁸ RKKKm 3-1-1-80-07, 03.03.2008. a. – RT III 2008, 11, 78, p 18.

⁹ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 17.04.2012, 6.

isegi näiteks välismaal tööl käia. Takistatud on tegevused, mis nõuavad kodust pikemaajalist eemalviibimist. Kuni 01.09.2011 kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsiooni kohaselt oli vastav lubatava eemaloleku periood üks ööpäev, mis minu arvates piiras isiku liikumisvabadust oluliselt rohkem.

- 2) Kaitseväelase järelevalve korral kohaldatakse ajateenistuses olevale isikule väeüksuse juhtkonna järelevalvet. Sellisel juhul on isiku liikumisvabadus piiratud juba ajateenistuse olemusest tulenevalt. Seadus ei täpsusta, kui sekkuv täpsemalt peaks väeosa juhtkonna järelevalve olema, kuid lauset kui tervikut vaadates võib järeldada, et see tõkend ilmselt eeldab siiski viibimist väeosa territooriumil või mujal koos väeosa juhatusega. Isikul on võimalik ringi liikuda, kuid ta ei saa oma liikumisi ise planeerida, vaid ta peab juhinduma väeosa juhatusest.
- 3) Vahistamise korral võetakse isikult vabadus. Vastavalt vangistusseaduse § 90 lg 2 kantakse eelvangistatut kinnises vanglas. Sama paragrahvi lg 3 kohaselt hoitakse vahistatut ööpäev läbi lukustatud kambris, välja arvatud ajal, mil vahistatu töötab või õpib. Seega on takistatud kõik tegevused, mille sooritamiseks on vajalik lahkuda vanglast.
- 4) Kautsjoni lugemine eraldiseisvaks tõkendiks on muidugi vaieldav,¹⁰ kuid tema käsitlemine on kahtlemata vajalik, sest tegemist on tõkendiga, mida saab kohaldada vahistuse asendajana. Seeläbi on võimalik vähendada nende juhtude hulka, mil isikult võetakse vabadus. Kautsjoni puhul asendatakse isiku vabaduse piiramine teise põhiõiguse piiramisega. Kautsjoni korral on piiratud isiku omandiõigus kohtu arveldusarvel olevale rahale. Lisaks esineb oht, et ta võib sellest tagatisest ilma jääda, kui ta ei täida vastavaid kohtu poolt kehtestatud nõudeid. Veel kuni 01.09.2011 kehtinud kriminaalmenetluse seadustiku redaktsioon nägi ette, et vahistuse kohaldamine teatud raskemate kuritegude puhul on välistatud, kuid käesoleval ajal sellist piirangut enam ei eksisteeri.
- 5) Sarnaselt kautsjonile on ka elektroonilise valve lugemine eraldi tõkendi liigiks küsitav, kuivõrd seda saab sarnaselt kohaldada ainult vahistuse asendajana. KrMS § 137¹ märgib, et elektroonilise valve korral kohaldatakse isikule KarS § 75¹-s sätestatud elektroonilist valvet. Elektrooniline valve seisneb selles, et GPS-seadme abil jälgitakse, kas isik järgib talle kohtu poolt määratud liikumiskiirangut. Kriminaalhooldusametnik saab reaajas jälgida isiku liikumist ja seega kindlustada, et

¹⁰ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 214.

isik ei liigu kohtades, mille külastamise kohus on keelanud või ei lahku kohast, kus kohus on käskinud tal olla. KrMS ei sätesta kahjuks, millises ulatuses kohaldub KarS-s sätestatud elektroonilise valve regulatsioon vahistusele. KarS § 75¹-s sätestatud vahistamise kord räägib üheselt ainult vabaduse võtmisest vangistuse kui karistusena ning ei võta arvesse vahistuse erinevat iseloomu. Kui siiski lähtuda asjaolust, et KrMS, viidates vastavale KarS-i sättele, ei näe ette erisusi vahistamise korrale, peab asuma seisukohale, et seadusandja tahteks on kohaldada vahistatule täpselt samu tingimusi niimoodi, nagu neid kohaldatakse ka süüdimõistetule. Elektroonilise valve kohaldamise täpsemad tingimused on sätestatud justiitsministri 22.02.2007 määruses nr 15 „Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord”. Ka viidatud kord räägib *expressis verbis* üksnes süüdimõistetust, mis minu arvates ei välista siiski vastava korra kohaldamist vahistatule. Viidatud korra kohaselt seatakse kooskõlas kriminaalhooldusametnikuga vahistatule elektroonilise valve ajakava, milles sätestatakse minuti täpsusega, millistel kellaegadel peab isik viibima, tööl, koolis, poes, tuttavate juures jne. Korra § 8 lg 2 sätestab, et kui isik ei viibi ajakavas ette nähtud kohas, peab ta viibima oma elukohas. Seega on isiku liikumisvabadus piiratud vähem kui vahistuse korral, kuid siiski olulisel määral – isik tohib viibida ainult nendes kohtades, mis kriminaalhooldusametnik on varasemalt heaks kiitnud. Lisaks liikumisvabaduse piiratusel on elektroonilise valve korral olulisel määral piiratud ka isiku õigus privaatsusele, kuivõrd isiku paiknemist on võimalik jälgida igal ajal distantsilt ilma, et isik ise sellest teadlik oleks. Tegemist on praegu veel suhteliselt uue ning tundmatu tõkendiga, kuivõrd vastavat tõkendit sisaldav säte jõustus 01.09.2011.

Vahistamine on sellest aspektist vaadelduna tõkenditest kahtlemata kõige riiivavam, sest näeb ainukesena ette isikult püsivalt vabaduse võtmise – teised tõkendid säilitavad isiku vabaduse liikuda ringi. Seega võib ka üheselt öelda, et vahistamine piirab tõkenditest kõige tugevamalt isiku põhiõiguseid. Oluline on, et erinevalt teistest tõkenditest on vahistamise puhul lisaks isiku vabadusele oluliselt piiratud ka muud õigused. Nimelt piirab vangistuseseadus muuhulgas vahistatu kokkusaamisi, sise- ning välissuhtlust ning ka pakivahetust.

1. Kehtiv vahistamise kord

Vahistamise üldised alused annab meile Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi PS) § 20 lg 1 p 3, mis sätestab, et vabaduse võib võtta ainult seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo või

haldusõiguserikkumise ärahooldmiseks, sellises õiguserikkumises põhjendatult kahtlustatava toimetamiseks pädeva riigiorgani ette või tema pakkumineku vältimiseks. Vabaduse võtmine saab sellisest sõnastusest tulenevalt toimuda ainult PS § 20-s esitatud aluste (erandite) esinemisel. Üldiseks nõudeks kõikide erandite juures, tulenevalt nimekirja suletusest ehk ammendavusest, on nõue, et vabaduse võtmine ei tohi olla meelevaldne ehk omavoliline ja peab olema tehtud „seaduses sätestatud juhtudel ja korras”.¹¹ Siit järeldub ka ühtlasi, et iga vabaduse võtmine, millel puudub õiguslik alus seaduse tasemel õigusakti näol, on põhiseadusvastane.¹²

Vahistamise alused sätestab seaduse tasemel kriminaalmenetluse seadustiku § 130 lg 2, mis ütleb, et kahtlustatava või süüdistatava võib vahistada, kui ta võib kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Süüdistatava võib vahistada, kui ta ei ole kohtu kutsel ilmunud ja ta võib kohtumenetlusest jätkuvalt kõrvale hoida.

Kuid lisaks vahistamise alusele on vahistamisel ka teine eeldus – põhjendatud kuriteokahtlus. Riigikohtu kriminaalkolleegium on kriminaalasjas nr 3-1-1-27-97 välja toonud, et lisaks vahistamisaluse olemasolule peab olema tuvastatud ka kuriteokahtluse olemasolu.¹³ Sealjuures ei saa tegemist olla lihtsalt *bona fide* kahtlustusega, vaid tegemist peab olema põhjendatud kuriteokahtlustusega.¹⁴ Alles siis, kui on tuvastatud põhjendatud kuriteokahtlustuse olemasolu, saab menetluses edasi liikuda põhjendatud vahistamisaluse olemasolu kontrollile. Vahistamine on põhjendatud, kui on tuvastatud mõlema eelduse samaaegne esinemine.

Selline kaheastmeline kontroll on vajalik seetõttu, et võib esineda olukordi, kus on tuvastatud, et isik on ilmselt vastava kuriteo toime pannud, kuid siiski puudub põhjus arvata, et ta võiks kriminaalmenetlusest kõrvale hoiduda või jätkuvalt toime panna kuritegusid. Kui puuduvad vahistamise alused, ei ole põhjust ka isikut vahistada – olenemata asjaolust, et isik on kuriteo toime pannud. Kuriteo toimepanemine ei tähenda automaatselt, et isik hakkab menetlust takistama, sellest kõrvale hoiduma vms. Teisalt võib aga esineda olukordasid, kus on põhjust arvata, et isik võib kriminaalmenetlusest näiliselt asuda kõrvale hoidma – näiteks on isikul

¹¹ E. Truuväli jt. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2002, lk 164.

¹² Samas, lk 166

¹³ RKKKo nr 3-1-1-27-97, 11.03.1997. – RT III 1997, 16, 162, p 2.3 – 2.4.

¹⁴ Riigikohus viitas oma otsuses Euroopa inimõiguste kohtu praktikale. Vt: EIKo 30.08.1990, 12244/86, 12245/86, 12383/86, Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik, p 32.

olemas lennupiletid välismaale. Ometi ei tähenda selliste asjaolude esinemine automaatselt isiku seotust kuriteo toimepanemisega – sellest tulenevalt võib ka isiku pakkumine olla näiline. Tegemist võib olla tavalise puhkusereisiga. Kui puudub põhjus seostada isikut kuriteo toimepanemisega, ei saa talle lennureisi välismaale ka ette heita.

KrMS § 130 lg 2 täpsustab veel, et vahistamist kohaldatakse prokuratuuri taotlusel ja eeluurimiskohtuniku määruse alusel või kohtumääruse alusel. Vahistamismäärus peab sisaldama muuhulgas kuriteo asjaolude kirjelduse, mille toimepanemises isikut kahtlustatakse, vahistamise aluse ning vahistamise põhjenduse. Eriti oluline on vahistamise põhjenduse esitamise nõue. Sellise põhjenduse kaudu on võimalik kontrollida, milliste asjaolude arvestamisel kujunes vahistamise otsustajal veendumus, et esinevad vahistamise alused ning konkreetsel juhul on vahistamine vajalik.¹⁵

Isik ei või üldreeglina viibida kohtueelses menetluses vahi all kauem kui kuus kuud. Erandina võib KrMS § 130 lg 3 kohaselt peaprokuröri taotlusel pikendada vahi all viibimise tähtaega üle kuue kuu kriminaalasja erilise keerukuse või mahu tõttu või rahvusvahelise koostööga kaasnevatest erandlikest asjaoludest tulenevalt. Oluline on siinkohal rõhutada, et nimetatud tähtaeg, kuus kuud, kehtib üksnes kohtueelse menetluse staadiumis. Kohtumenetluse kohta ei ole seaduses vahistuse maksimaalse kestuse tähtaega sätestatud. Seega kuulub ka Eesti nende riikide hulka, kus vahistuse maksimaalset tähtaega ei ole sätestatud.¹⁶

Täpsema vahistamise korra sätestab KrMS § 131. Kahtlustatav või süüdistatav, kelle kohta on koostatud vahistamistaotlus või vahistamise pikendamise taotlus, toimetatakse uurimisasutuse poolt vahistamistaotluse läbivaatamiseks eeluurimiskohtuniku juurde. Eeluurimiskohtunik, otsustades vahistamist, tutvub kriminaaltoimikuga ning küsitleb vahistatavat vahistamistaotluse põhjendatuse selgitamiseks. Vastavalt KrMS § 131 lg 2 saavad oma arvamuse kohtule esitada lisaks vahistatavale ka kohale kutsutud prokurör ning vahistatu taotlusel ka viimase kaitsja.

KrMS § 131 lg 5 sätestab: „Vahistamise aluse puudumise korral vabastatakse isik viivitamata.“ Sellest tulenevalt vabastatakse isik viivitamata, kui vahistamise taotluse või vahistamise pikendamise taotluse läbivaatamise käigus tuvastatakse, et puudub vahistamise

¹⁵T. Reinthal. Vahistamised. Tartu: Riigikohtu õigusteabe osakond, *sine anno*, lk 1. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/595/Vahistamised.pdf> (01.05.2012).

¹⁶E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 212.

alus. Huvitav on, et sarnast sätet ei ole kehtestatud teise vahistamise eelduse – põhjendatud kuriteokahtlus – puudumise puhuks. Kuid tuleb siiski asuda seisukohale, et selleks, et isik vabastada, ei ole sellise sätte olemasolu üldse vajalik. Nimelt tuleb sellises olukorras lihtsalt tõdeda, et kuivõrd puudub alus isiku vabaduse piiramiseks, siis järelikult tuleb vastav tegevus (vabaduse piiramine) lõpetada. Seda tuleks minu arvates pidada ka üheks kõige olulisemaks vahistusalaalastest kriminaalmenetlusõiguslikest printsiipidest – vahistamine on põhjendatud üksnes siis, kui esinevad vahistamise alused. Kui vastavad alused aga puuduvad, tuleb isik vabastada viivitamata.

2. Kehtiv vahistuse põhjendatuse kontrolli kord

Vahi all viibimine on väga tõsine ja raske põhiõiguse riive ja seetõttu on kriminaalmenetluse seadustiku vahistamise regulatsiooni lülitatud KrMS §-s 137 ettenähtud vahistuse põhjendatuse kontrolli mehhanism¹⁷. Kahtlustatav või süüdistatav võib esitada kohtule taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust, kui vahistamisest on möödunud kaks kuud. Taotluse vaatab läbi eeluurimiskohtunik viie päeva jooksul alates taotluse saamisest. Taotluse lahendamine seisneb kriminaaltoimikuga tutvumises ning vajadusel ka isikuga suhtlemises. Taotluse läbivaatamise juurde kutsutakse prokurör ja vajadusel vahistatu. Kui isiku taotlust ei rahuldata, on isikul kahe kuu möödumisel eelmise taotluse läbivaatamisest õigus esitada uus samasisuline taotlus (KrMS § 137 lg 2, 3). Seaduses ei ole fikseeritud, mitu sellist taotlust võiks isik üldse kokku esitada – seega võib ta esitada uusi vastavaid taotlusi kogu vahistuses viibimise kestuse jooksul. Samuti ei ole seaduses viidatud ka sellele, milline peaks olema vastava taotluse sisu. Lähtudes aga taotluse eesmärgist – saavutada vahistuse lõpetamine – peaks selle sisu olema selline, mis näitaks, miks puudub vähemalt üks vahistamise eeldustest. Eerik Kergandbergi arvates peavad vahistatu ning tema kaitsja sellises olukorras põhjendama, et vahepealsel ajal on aset leidnud sellised muudatused, mille tõttu ei saa vahistuse jätkumist lugeda enam põhjendatuks¹⁸. KrMS § 134 lg 2 sätestab, et kui vahistamise alus langeb ära enne süüdistusakti saatmist kohtusse, vabastab eeluurimiskohtunik või prokuratuur vahistatu.

Seaduses ei ole ka sätestatud, millistele tingimustele peaks vastama informatsioon, mida vahistatu presenteerib kohtule vahistuse põhjendatuse kontrolli taotlede, aga kahtlemata peab

¹⁷ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 213.

¹⁸ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 213.

selle informatsiooni valimisel lähtuma esitatava informatsiooni esitamise eesmärgist. Arvan, et siinkohal on eelnevast tulenevalt põhjust eristada kahte tüüpi situatsioone:

- a) Olukord, kus faktilised asjaolud on jäänud samadeks, aga vahistatu arvates ei ole nende asjaolude alusel enam põhjendatud tema vahi all hoidmine. Kahtlusi sellises olukorras isiku vahi all hoidmise kestva põhjendatuse kohta peaks tekitama näiteks see, kui kriminaaltoimikust peaks selguma, et viimase kahe kuu jooksul ei ole tehtud enam ühtegi menetlustoimingut.¹⁹ Sellises olukorras ei ole tegelikult vajalik vahistatu poolt uute asjaolude presenteerimine – vahistuse põhjendamatus peaks selguma pelgalt kriminaaltoimiku pinnalt.
- b) Olukord, kus vahistatu arvates on faktilised asjaolud otsustamise hetkeks muutunud ja uutest asjaoludest tulenevalt ei ole enam põhjendatud tema vahi all hoidmine. Selle võib omakord põhjustada kas kuriteokahtluse kui vahistamise eelduse või vahistamise aluse kui vahistamise teise eelduse äralangemine.

Informatsiooni kvaliteet on välja toodud olukordadest oluline seega ainult olukorra b puhul, sest seal soovib vahistatu esitada omalt poolt tõendeid selle kohta, et vahistamise alus on ära langenud. Nagu eelnevast juba välja toodud, ei sätesta seadus, millistele tingimustele peaks vastav informatsioon vastama. Mõningaid järeldusi võib teha selle kohta aga sellest, millise kvaliteediga informatsiooni peab prokurör esitama kohtule isiku vahistamist taotledes. Ei saa loogiliselt eeldada, et vahistatu, taotledes enese vahistuse põhjendatuse kontrolli, peaks presenteerima kohtule vormiliselt tugevamaid tõendeid kui neid, mida prokurör esitab kohtule isiku vahistamist taotledes. Seda oleks raske eeldada ka seetõttu, et ametiasutuse ja eraisiku võimalused on erinevad. Riigikohtu kriminaalkolleegium on asjas nr 3-1-1-27-97 öelnud, et nii põhjendatud kuriteokahtluse kui ka põhjendatud vahistusala olemasolu tuvastamiseks ei pea kindlasti esitama tõendeid. Riigikohus viitas tollases otsuses, et vastav informatsioon ei pea olema tõendi kvaliteediga KrMK mõttes. Riigikohus ütles samas, et tegemist peab siiski olema konkreetse informatsiooniga.²⁰ Seega ei ole niivõrd oluline informatsiooni vormiline külg – ühte viisi oluline on ka informatsiooni sisuline pool. Sealjuures on reaalne, et mingit osa informatsioonist, mida prokurör saab kasutada vahistamist taotledes, ei saa ta hiljem kasutada isiku vastu süüdistust esitades, sest see informatsioon ei pruugi olla tõendi kvaliteediga KrMS mõttes. Sellest võib edasise kriminaalmenetluse käigus tekkida hiljem

¹⁹ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 214.

²⁰ RKKKo nr 3-1-1-27-97, 11.03.1997. – RT III 1997, 16, 162, p 2.3 – 2.4.

tõenduslik probleem eelkõige siis, kui tõendi kvaliteedile ei vasta informatsioon, millega põhistatakse põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu. Põhjendatud kuriteokahtluse kui vahistamise eelduse olemasolu kontrollimine vahistamistaotluse läbivaatamise käigus peaks sellise asjade käigu välistama. Lähtudes KrMS § 14-s sätestatud *equality of arms* põhimõttest²¹ ning asjaolust, et vahistamismenetluses on prokurör vaba valima kasutatavat informatsiooni, võib öelda, et tegelikult puuduvad ka vahistatu jaoks vormilised piirangud esitatavale teabele.

Nagu eelnevast selgub, on kehtiv vahistuse põhjendatuse kord üles ehitatud eeldusele, et kui kohus on vahistamistaotlust läbi vaadates ühe korra juba kontrollinud põhjendatud kuriteokahtluse ja ka põhjendatud vahistamisaluse olemasolu, siis eeldab riik kui isiku vabaduse võtja, et need eeldused on järelikult täidetud ka järgneva kuue kuu jooksul. Kuivõrd riik ei näe ette automaatset vahistuse põhjendatuse kontrolli, eeldab riik järelikult, et ei ole ka tõenäoline nende asjaolude (vahistamise eelduste olemasolu) muutumine järgmise kuue kuu jooksul.

Eesti vahistamise kord ei näe ette võimalust võtta isik vahi alla lühemaks ajaks kui kuueks kuuks. See tähendab, et otsustades küsimust isiku vahistamise põhjendatusest, ei ole kohtul võimalust võtta isik vahi alla näiteks kaheks kuuks. Kohtul on vahistamise taotlust menetledes kaks valikut – kas taotlus rahuldada või jätta see rahuldamata. KrMS ei sätesta küll üheselt, milliseks perioodiks võetakse isik vahi alla, kuid see ajavahemik tuleneb KrMS § 130-st. Nimelt sätestab viidatud paragrahvi lg 3, et isikut ei või hoida vahistuses kauem kui kuus kuud, kuid samas ei näe vahistamise korra sätestav KrMS § 130 ette võimalust vahistamise küsimisel küsida seda konkreetseks ajaliseks perioodiks. Kuivõrd prokurör ei saa vahistamist taotledes öelda taotletavat vahistamise pikkust, tähendab see, et kohus annab alati õiguse hoida isikut vahistuses kuus kuud. Kuue kuu möödumisel tuleb isik vabastada. Seega võetakse isik vahi alla alati kuueks kuuks – seda sõltumata elulistest asjaoludest, mis võivad erinevates olukordades olla väga erinevad. Rohkem kui kuus kuud on võimalik isikut kohtueelse menetluse käigus vahistuses hoida üksnes siis, kui riigi peaprokurör esitab taotluse vahistuse pikendamiseks.

Samas on seadusandja siiski loonud inimesele võimaluse taotleda omal algatusel vahistuse põhjendatuse kontrolli – sellest saab järeldada, et seadusandja peab vähemalt võimalikuks, et

²¹ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 70.

vahistamise eelduseks olevad asjaolud siiski võivad muutuda. Seetõttu võib minu arvates öelda, et küsimus automaatselt vahistuse põhjendatuse kontrollist on vähemalt osaliselt ka küsimus menetlusökonomikast – kui suur on tõenäosus, et vahistamise aluseks olevate asjaolude olemasolu võib muutuda? Kui see tõenäosus oleks suur, oleks põhjendatud nõuda ka automaatselt põhjendatuse kontrolli olemasolu. Seevastu, kui selline tõenäosus oleks väike, oleks tegemist ilmselt menetlusjõu ebaefektiivse kasutamisega. Oluline on siinkohal pidada meeles, et vahistamise puhul on tegemist inimese vabadust kõige rohkem piirava tõkendiga, mis seisneb isikult vabaduse võtmises. Arvestades riive intensiivsust, ei saa sellises situatsioonis vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamise või mitteteostamise otsuse tegemisel põhiargumendiks olla küsimus menetlusökonomiast, kuid seda tuleb reaalses maailmas siiski arvesse võtta.

Kohus, tuvastades isiku vahistamise otsustamisel vahistamise eelduste olemasolu, otsustab sellega, et need alused eksisteerivad ka järgmise kuue kuu jooksul ning seega eeldab automaatselt, et vabaduse piiramine on õigustatud kogu selle perioodi jooksul. Eerik Kergandberg on väljendanud raamatus „Kriminaalmenetlus“ seisukohta, et kui isik leiab, et üks vahistamise eeldustest on vahepeal ära langenud, siis nüüd on juba tema huvi ja ka kohustus tõendada vastupidist – tõendamiskoormis on ümber pööratud²². Riik enesel vastavat vahistuse uuesti põhjendamise kohustust ei näe.

Mina sellise lähenemisega nõustuda ei saa. Minu arvates ei tulene seaduse sõnastusest, et isik peaks vahistuse põhjendatuse kontrolli raames ise tõestama, et alused on ära langenud. Ma nõustun, et see tuleb talle kahtlemata kasuks, kuid ma arvan, et see ei ole tema kohustus. Seaduse vastava sätte sõnastus on olnud pea identne algusest saadik ning on kogu aeg määratlenud platooniliselt, et isik võib esitada taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust. Lisaks on sama paragrahvi lõige 3 sätestanud algusest saadik, et taotlust läbi vaadates tutvub kohus kriminaaltoimikuga. Minu arvates võib neid koos vaadates mõista, et kohus kontrollib vahistuse põhjendatust ise. Isik peab selleks kõigest avalduse esitama. Kui seadusandja soov oleks olnud panna tõendamiskoormis vahistatu õlule, oleks ta ilmselt sätestanud seaduses ka mõned viited sellele, milline peaks olema vastav taotlus. Lisaks oleks sätte selline tõlgendus minu arvates ilmselgelt vastuolus ka Eesti Vabariigi põhiseaduse § 20 lg 2-ga, mis ütleb, et keegi ei ole kohustatud kriminaalmenetluses oma süütust tõendama.

²² E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 213

Kuigi riik minu arvates isikule siiski ei pane kohustust tõendada oma vahistuse põhjendamatust, on riik siiski sellega, et ta esimese kuue kuu jooksul omal algatusel vahistuse põhjendatuse kontrolli ei teosta, teatud määral distantseerunud. Selline seadusandluse ülesehitus eeldab minu arvates, et vahistatu ise on aktiivne ning ta on ka võimeline koguma andmeid, milliste alusel ta saaks põhjendada, et vahistuse jätkamine ei ole põhjendatud ning nende andmete alusel kirjutama taotluse või nõudma vastava dokumendi koostamist kaitsjalt. Mina näen sellisel lähenemisel peale eelnimetatud probleemide ka järgmiseid elulisi takistusi:

- a) isik ei pruugi ise olla piisavalt aktiivne või võimekas, et koguda vastavat informatsiooni või
- b) isiku jaoks ei pruugi kohase info kogumine olla üldse võimalik.

Seetõttu võib juhtuda, et mõnes olukorras, kus isik küll teab, et esinevad asjaolud, mistõttu tema vahistus ei ole põhjendatud, võivad need asjaolud jääda tuvastamata ja isik vabastamata. Kuivõrd vahistuse puhul on tegemist põhiõiguste intensiivse riivega, on iga selline kahtlus väärt kaalumist. Probleemi olemasolule viitab ka asjaolu, et näiteks 2006-ndal aastal esitati vahistuse põhjendatuse kontrolli taotlusi kõigest 19%-l vahistustest.²³ On väheusutav, et 81% vahistatutest arvasid, et nende vahi all hoidmise põhjendus on nii piisavalt selge, tugev ja kestev, et ei ole põhjust taotleda vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamist. Ilmselt oli taotluse mitteesitamise põhjuseks siiski mõni ülaltoodud asjaoludest.

Olen ka isiklikult oma töö käigus näinud korduvalt olukordi, kus vahistuse kestel juhtub, et esialgselt vahistamise taotluse läbivaatamise käigus tuvastatud vahistamise alus langeb ära. Näiteks, kui vahistuse kestel kaob ühe kuu möödumisel puhtalt faktilise elulise asjaolu pinnalt ära oht, et isik võiks pakku minna.²⁴ KrMS § 130 lg 5 sätestab üheselt, et vahistamise aluse puudumise korral vabastatakse isik viivitamata. Kahjuks ei sätesta KrMS riigile kui vabaduse võtjale kohustust tagada, et vahistus vastaks igal selle kestmise hetkel toodud nõudele.

Vahistuse põhjendatuse kontrollis näeb kriminaalmenetluse seadustik ette erisuse siis, kui vahi all pidamise tähtaega on riigi peaprokuröri taotlusel erandlikel asjaoludel pikendatud üle

²³ T. Reinthal. Vahistamised. Tartu: Riigikohtu õigusteabe osakond, *sine anno*, lk 7. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/595/Vahistamised.pdf> (01.05.2012).

²⁴ Toon ühe hüpoteetilise, kuid minu arvates piisavalt elulähedase näite. Näiteks tuvastatakse vahistamise taotluse läbivaatamise käigus vahistamise alusena, et esineb piisavalt suur oht, et isik võib minna pakku. Pärast vahistamise taotluse rahuldamist maksab vahistatu kõik oma säästud advokaadile viimase tasuks tema esindamise eest kriminaalmenetluse käigus. Sellisel juhul on vastav alus olenevalt elulistest asjaoludest kas täiesti ära langenud või oluliselt vähenenud, sest isikul puuduvad pakkuminekuks vajalikud ressursid.

kuue kuu. Sellisel juhul on eeluurimiskohtunikul kohustus kontrollida vähemalt ühe korra kuus vahistuse põhjendatust. Seda kontrolli teostab eeluurimiskohtunik omal algatusel, st seda tehakse sõltumata sellest, kas vahistatu esitab taotluse vahistuse põhjendatuse kontrolliks, või mitte. Selleks tutvub eeluurimiskohtunik kriminaaltoimikuga. Samuti määratakse vahistatule kaitsja, kui tal see seni veel puudub (KrMS § 137 lg 4).

Kui vaadata seaduse loogikat, siis nähtub, et automaatse vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamise kohustusega on riik oluliselt eristanud üksteisest kaks situatsiooni:

- a) olukord, kus isik viibib vahi all kuni kuus kuud, ning
- b) olukord, kus isik viibib vahi all kauem kui kuus kuud.

Nähes ette automaatse vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamise kohustuse, võtab riik enesele kohustuse kontrollida regulaarselt, kas isiku vahistus on põhjendatud. Sealjuures on kontrolli teostamise intervall suhteliselt lühike – 1 kuu. Näiteks esimese kuue kuu jooksul, mil isik võis ise esitada vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamise taotluse, oli vastavate taotluste esitamise intervalliks 2 kuud. See tähendab, et isik võis uue taotluse esitada, kui eelmise lahendamisest oli möödunud 2 kuud. Kui isik seda ei teinud, siis kontrolli ka ei toimunud. Seega järeldeb seaduse loogikast, et riik peab mingitel juhtudel vajalikuks omaalgatuslikku kontrolli. Sellega tunnistab riik minu arvates ühtlasi, et on olemas oht liiga intensiivseks põhiõiguste piiranguks läbi liiga pikaajalise vabaduse võtmise.

Kui vahistuse maksimaalse kestvuse koha pealt on seadusandja näinud ette erinevad reeglid kohtueelse ning kohtumenetluse kohta, siis vahistuse põhjendatuse kontrolli võimaluse olemasolu ei sõltu sellest, millisesse staadiumisse menetlus on jõudnud. Küll erineb kord selles mõttes, et kui alguses peab isik vahistuse põhjendatuse kontrolli ise nõudma, siis hiljem teeb riik seda omal algatusel.

KrMS § 134 esialgne redaktsioon sisaldas mh sätet, mis ütles, et kui vahistamise alus langeb ära enne KrMS § 130 lg 3-s sätestatud tähtaja möödumist, vabastab prokuratuur vahistatu määrusega. Kui hetkel on vahistuse kestuseks 6 kuud, kuid tollal oli vastav periood 1 aasta. Vastavat sätet siiski muudeti juba enne seaduse jõustumist ning see asendati sättega, mille kohaselt vabastab eeluurimiskohtunik või prokuratuur vahistatu, kui vahistamise alus langeb ära enne süüdistusakti kohtusse saatmist. Paragrahvi nime, „Vahistamisest keeldumine ja vahistatu vabastamine“, seaduse uue redaktsiooniga ei muudetud. Eelnevast nähtuvalt on

minu arvates oluline märkida, et kohus või prokurör, märganud, et isiku vahistuse põhjendus ei ole enam piisav vabaduse võtmise jätkamiseks, võib igal ajahetkel vabastada vahistatu omal algatusel – selleks ei ole vaja, et vahistuse põhjendatuse küsimus kerkiks üles erakorralise või korralise vahistuse põhjendatuse kontrolli käigus.

3. Enne KrMS kehtinud vahistamise kord

Enne KrMS reguleeris sama reguleerimisala Kriminaalmenetluse koodeks (KrMK), mis kehtis praeguse Eesti Vabariigi territooriumil alates 01.04.1961 kuni 30.06.2004.²⁵ Seadust on korduvalt muudetud – 13-l korral ENSV Ülemnõukogu poolt ning 64-l korral pärast Eesti Vabariigi taasiseseisvumist. Muuhulgas muutus aja jooksul ka seaduse nimi, milleks algselt oli Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks. Nime kriminaalmenetluse koodeks sai seadus alates 01.01.1995.²⁶

Algselt sätestas KrMK, et uurimisel ei tohi vahi all pidamine kesta kauem kui kaks kuud. Seda tähtaega võis pikendada prokurör nelja kuu võrra ning peaprokurör omakorda veel kolme kuu võrra. Seega ei võinud üheski kriminaalasjas vahi all pidamine kesta kauem kui üheksa kuud. KrMK § 74-s sätestatud vahi all pidamise kahekuuline tähtaeg kattus seega KrMK § 111-s sätestatud eeluurimise tähtajaga, mis oli samuti kaks kuud pikk. Eeluurimise ning isiku vahistuse perioodi piiramises nähti ühelt poolt süüdistatava õiguste olulist garantiid, ning teisalt arvati, et see aitab kaasa kriminaalasja uurimise ja lahendamise operatiivsusele.²⁷ Eeluurimise tähtaja lõppemisel pidi uurija kirjutama motiveeritud avalduse eeluurimise tähtaja pikendamiseks, selgitades selles, kuidas on kasutatud aega, milliseid toiminguid on vaja veel teha, ning kui palju aega selleks eelduslikult kulub. Kui kriminaalasjas oli vahistatuid, märgiti samas taotluses ära ka vahistatute vahistuses viibitud aeg ning põhjendused, miks isikut on vaja edasi hoida vahistuses.²⁸ Kuivõrd eeluurimise tähtaega sai pikendada korraga maksimaalselt kahe kuu võrra, siis praktikas pikendati eeluurimise tähtaega ning vahistamise tähtaega koos ning sama palju – kahe kuu võrra.

²⁵Kriminaalmenetluse koodeks. – ENSV Ülenõukogu Teataja 1961, 1, 4 ja lisa ... RT I 2004, 27, 176.

²⁶ Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1994, 86, 1487.

²⁷ B. Levin, H. Randalu, K. Paas, J. Adojaan, O. Püssa, I. Rummel, V. Raudsalu, B. Heiman, B. Varm, H. Roop, I. Rebane, K. Mägi. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat 1965, lk 143-144.

²⁸ Samas, lk 205-206.

Ilmselt sellest tulenevalt on Eerik Kergandberg nimetanud sellist korda „jupi kaupa vahistamiseks“.²⁹

Tollane KrMK § 78 lg 1, mis käsitles tõkendi tühistamist ja muutmist ning oli ühene KrMS § 131 lg 5-e ideega, sätestas üheselt, et juurdlust teostav isik, uurija, prokurör või kohus tühistab tõkendi, kui selle kohaldamiseks puudub edasine vajadus. Kahjuks ei näinud KrMK tollane redaktsioon ette määruskaebuse esitamist vahistamise või vahistamise tähtaja pikendamise määruse peale, ning eeldas, et vastav juurdleja märkab ning ka tegutseb omal algatusel, märgates, et tõkendi kohaldamine ei ole enam põhjendatud. Küll aga eksisteerisid teatud situatsioonid, kus menetleja pidi omal algatusel kontrollima kohaldatava tõkendi põhjendatust. Nimelt oli KrMK § 179 p 11 kohaselt prokuröril kohustus kontrollida valitud tõkendi põhjendatust, kui ta sai kohtueelse menetluse lõpuleviimisel uurijalt toimiku. Samuti oli kohtul tulenevalt KrMK § 189 lg 2-st kohustus kontrollida kohaldatud tõkendi põhjendatust süüdistatava kohtu alla andmisel.³⁰

²⁹ E. Kergandberg, T. Järvet, T. Ploom, O. Jaggo. Kriminaalmenetlus. Teine, muudetud trükk. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2004, lk 32.

³⁰ B. Levin jt, lk 146-148.

II ASJAKOHASED EIÕK NÕUDED VAHISTAMISE KORRALE JA VAHISTUSE PÕHJENDATUSE KONTROLLILE

Põhiseaduse § 3 lg 1 teine lause sätestab: „Rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid on Eesti õigussüsteemi lahutamatu osa.“ Sellest tuleneb otseselt, et need rahvusvahelise õiguse normid võivad riigisisestes õigussuhetes luua õigusi ja kohustusi Eesti õigussubjektidele ning neid rakendavad avalikku võimu teostavad organid. Lisaks sellele, et need õigusallikad võivad olla abiks Eesti õigusaktide tõlgendamisel, on võimalik neid ka rakendada otse. Et vaadeldav säte viitab üldiselt rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtetele ja normidele, siis tuleneb sellest, et Eesti õigussüsteemi osaks on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid nende iga ajahetke seisuga, mitte vaadeldavas sättes sisalduva viite jõustumise aja seisuga.³¹ Seega on rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigussüsteemi osaks kogu nende dünaamikas.

PS § 3 ei määra otseselt, kus paiknevad rahvusvahelise õiguse üldtunnustatud põhimõtted ja normid Eesti õigusaktide hierarhias. Kui siseriiklikest aktidest seab PS § esimene lause esiplaanile PS-i ja teised seadused, siis välislepingutest tõstab PS § 123 lg 2 esile välislepinguid, mis on Riigikogu poolt ratifitseeritud. Nimelt sätestab PS § 123 lg 2, et kui Eesti seadused või muud õigusaktid on vastuolus Riigikogu poolt ratifitseeritud välislepinguga, kohaldatakse välislepingut. Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kohtukolleegium on 30.09.1994 asjas nr III-4/A-5/94³² siiski PS-i preambulale ning § 10-le toetudes öelnud, et kui seadus ei vasta õiguse üldpõhimõtetele, on see vastuolus ka Põhiseadusega. Kuivõrd selline lähenemine laieneb vastavalt PS § 3 lg 1-e teise lause kohaselt ka Eesti õigussüsteemi osaks olevatele, õiguse üldpõhimõtetele, saab ütelda, et siseriiklikult ei pea rakendama valikuta siiski mitte iga rahvusvahelise õiguse normi või üldpõhimõtet, vaid sellist, mis on kooskõlas ka meie Põhiseaduse mõttega.³³

13.03.1996 võttis Riigikogu vastu „Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10 ja 11

³¹ E. Truuväli, O. Kask, L. Lehis, H. Lindpere, U. Lõhmus, Ü. Madise, K. Merusk, R. Narits, V. Olle, J. Põld ja H. Schneider. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2002, lk 59 – 60.

³² RKPJKo III-4/A-5/94, 30.09.1994. – RT I 1994, 66, 1159.

³³ E. Truuväli jt, lk 62 – 65.

ratifitseerimise seadus³⁴, millega, nagu ka nimest nähtub, ratifitseeriti 1950. aasta 4. novembril Roomas koostatud ning mitmel korral täiendatud inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon. Seega on EIÕK koos sellest tulenevate õiguse üldpõhimõtetega Eesti õiguskorra osa. Kuivõrd vastavalt EIÕK-i art 32 kuulub EIÕK-i tõlgendamine Euroopa inimõiguste kohtu (edaspidi EIK) kompetentsi, siis on ka EIK kohtulahendid kui EIÕK-i tõlgendamise praktika Eesti õigussüsteemi osaks. Sama seisukohta on väljendanud ka Riigikohus lahendis 3-1-1-3-04, öeldes, et isik võib nõuda rikkumise kõrvaldamist, tuginedes otse EIÕK-le³⁵ – selleks ei ole vaja vastavat siseriiklikus õiguskorras sätestatud vaidlustamiskorda, kuigi selle olemasolu muudaks ilmselt õiguskorda selgemaks ja oleks seetõttu soovitatav.³⁶

1. Art 5 lg 1-st tulenevad üldnõuded

EIÕK-s reguleerib vabaduse võtmist art 5,³⁷ mis käsitleb igäühe füüsilise vabaduse kaitset meelevaldse vahistamise või kinnipidamise eest. Vaadeldavas artiklis käsitletavate õiguste puhul ei ole tegemist absoluutsete õigustega, sest nende õiguste puhul on lubatud erandlikud riived.³⁸ EIÕK-i art 5 lg 1 sätestab üldreegli: „Igäühel on õigus isikuvabadusele ja -puutumatussele.” Sama sätte teine lause sätestab sellest põhimõttest erandi, ning ütleb, et teatud juhtudel siiski võib võtta isikult vabaduse. Vabaduse võtmine on lubatud kuue erandi korral:

- a) seaduslik kinnipidamine pädeva kohtu süüdimõistva otsuse alusel;
- b) seaduslik vahistamine või kinnipidamine kohtu seadusliku korralduse täitmatajätmise eest või seaduses ettenähtud kohustuse täitmise tagamiseks;
- c) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, et tuua ta pädeva õigussvõimu ette põhjendatult kahtlustatuna õiguserikkumises või kui põhjendatult peetakse vajalikuks takistada õiguserikkumise toimepanekut või põgenemist pärast seda;

³⁴ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. – RT II 1996, 11, 34.

³⁵ RKKKo 3-1-1-3-04, 27.02.2004. – RT III 2004, 8, 86, p 19.

³⁶ M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 13 Euroopa inimõiguste kohtu dunaamilises käsitluses. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2008, lk 98.

³⁷ Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon, RT II 1996, 11, 34, art 5 § 1 p-d a-f;

³⁸ Inimõigused ja nende kaitse Euroopas, Iuridicum, Tartu 2003, koostaja Uno Lõhmus, lk 107-108

- d) seadusliku korralduse alusel alaealise kinnipidamine hariduslikuks järelevalveks või tema seaduslik kinnipidamine pädeva õigusvõimu ette toomiseks;
- e) seaduslik kinnipidamine, takistamaks nakkushaiguste levikut, samuti ebaterve psüühikaga isikute, alkohoolikute, narkomaanide või hulkurite seaduslik kinnipidamine;
- f) seaduslik vahistamine või kinnipidamine, vältimaks tema loata sissesõitu riiki või et võtta meetmeid tema väljasaatmiseks või -andmiseks.

Ülaltoodud nimekirjas on kõik võimalikud erandid loetletud ammendavalt.³⁹ Sellest järeldub, et osalisriikidel puudub igasugune voli kehtestada ise vabaduse võtmiseks lisaaluseid või neid omatahtsi modifitseerida. Nad saavad toimida ainult EIÕK-s antud erandite raames.⁴⁰ Ühtlasi tähendab nimekirja iseloom osalisriigi jaoks keeldu tõlgendada nimekirjas toodud erandeid laiendavalt.⁴¹ Artikli lg 1 esimesel lause sõnastusest „seaduses kindlaksmääratud korras“ tuleneb, et kõik vabaduse võtmise juhtumid peavad olema seadusega reguleeritud. Ülaltoodud erandite sisustamisel on oluline märkida, et EIÕK-i mõttes ei ole oluline, millises menetluses (nt kas kriminaal-, tsiviil-, haldus- või distsiplinaarmenetluses) ning millise organi (politsei, piirivalve, sõjavägi, sotsiaal- või haridusasutus) poolt on vabaduse võtmine toime pandud – tähtis on, et see oleks toime pandud riigivõimu organi poolt.⁴²

Vabaduse võtmist kriminaalmenetluses reguleerivad EIÕK art 5 lg 1 punktid a ja c. Punkt a ei ole käesoleva töö teema suhtes relevantne, sest see reguleerib süüdimõistva kohtuotsuse alusel toimuvat vabaduse võtmist, mis aga ei lange uuritava teema – kriminaalasja menetluse tagamine läbi vabadust võtva tõkendi vahistamise – uurimisalasse. Vabaduse võtmist kriminaalasja menetluse käigus reguleerib punkt c, mis ongi käesoleva töö üheks keskseks uurimisobjektiks koos art 5 lg 3-ga, mis garanteerib vahistatule erinevad lisatagatised.

A. Vahistamise mõiste EIÕK-s

Hindamiseks, kas isikult on võetud vabadus, peab vaatlema elulisi isiku olukorda iseloomustavaid andmeid eelkõige selle kohta, milline on isiku suhtes rakendatav meede. Milline on selle tüüp, kestus, mõju isikule ja kuidas seda meedet rakendati.

³⁹ EIKo 22.02.1989, 11152/84, Ciulla vs Itaalia, lk 18 p 41.

⁴⁰ U. Lõhmus jt, lk 109.

⁴¹ EIKo 18.01.1978, 5310/71, Iirimaa vs Ühendkuningriigid.

⁴² U. Lõhmus jt, lk 111.

Praktikas tekitab vahistamise mõiste sisustamisel kõige rohkem probleeme vahetegemine vabaduse võtmise ning liikumisvabaduse piiramise vahel, millistest esimest reguleerib juba viidatud EIÕK-i artikkel 5 ning teist EIÕK-i neljanda lisaprotokolliga teine artikkel. Kuigi vahetegemisel peab jälgima eelkõige elulisi asjaolusid, ei seisne nende vahe mitte iseloomus ja objektis, vaid pigem ulatuses ja intensiivsuses.⁴³ Vahetegemine vahistuse ning liikumisvabaduse vahel võib praktikas olla siiski fundamentaalse tähendusega, sest sellest vahetegemisest sõltub, millised tagatised on isikul menetluse käigus – kohalduvad sätted võivad sõltuda väga marginaalsest asjaolust, kuid kohalduvast sättest tulenevad erisused isiku jaoks võivad olla üllatavalt suured.⁴⁴

B. Vahistamise alused EIÕK-s

EIÕK-i art 5 lg 1 p c sõnastusest tuleneb, et vabadust võib võtta seoses nii alles eesseisva kuriteoga kui ka seoses juba toime pandud kuriteoga. Ei nõuta, et oleks lõplikult tuvastatud teo toimepanemine, kuid nõutav on, et võimalik tegu vastaks seaduses sätestatud kuriteo tunnustele. Lisaks on nõutav, et kinnipidamise eesmärgiks oleks isiku toomine seadusjärgse õigusemõistmise pädevusega ametiisiku ette ning et kuriteo toimepanemise kohta konkreetse isiku poolt esineks põhjendatud kahtlus.⁴⁵ Seega lubab art 5 lg 1 p c-st tulenev erand vahistamist või kinnipidamist, kui:

- a) on põhjendatud kahtlus õigusrikkumise toimepanemises;
- b) põhjendatult peetakse vajalikuks kuriteo toimepanemise ärahoidmist või
- c) on vaja takistada põgenemist pärast kuriteo toimepanemist.⁴⁶

Kuigi järgmised alused ei tulene otsesõnu EIÕK-i tekstist, on EIK aktsepteerinud ka neid vahil all pidamise aluseid:

- d) esineb tõendite kõrvaldamise oht;
- e) esineb tunnistajate mõjutamise oht;
- f) esineb õigusemõistmist kahjustavate kokkulepete sõlmimise oht;⁴⁷

⁴³EIKo 6.11.1980, 7367/76, Guzzardi vs Itaalia, p 92.

⁴⁴ N. Mole. *Asylum and the European convention on human rights*. Strasbourg: Council of Europe 2008, lk 72 - 77.

⁴⁵EIKo 28.10.1994, 14310/88, Murray vs Ühendkuningriik, p 63; M. Macovei. *Human rights handbooks No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe 2002, lk 22.

⁴⁶ U. Lõhmus jt, lk 118.

Nagu eelnevalt juba välja toodud, on vahistamisel art 5 lg 1 p c-st tulenevalt kaks eeldust: esiteks põhjendatud kuriteokahtlus ning teiseks vahistamise alus, milleks võib olla kas vajadus ära hoida kuriteo toimepanemine või takistada põgenemist pärast kuriteo toimepanemist. Oluline on asjaolu, et EIÕK kasutab mõlema vahistamise aluse ees fraasi „põhjendatud vajaduse korral“. Sellest järeldub, et me võime küll tuvastada põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu ning asjaolu, et isik kavatseb kuriteo toime panna, kuid sellest üksi ei piisa vabaduse piiramiseks läbi vahistuse. Lisaks eelnevale on vajalik tuvastada ka see, kas meil on olemas põhjendatud vajadus ära hoida isiku põgenemine. Võib esineda situatsioone, kus on ettenähtav, et isik võib toime panna uusi kuritegusid, kuid vahistamine ei oleks siiski põhjendatud. Selliseid juhtumeid võiks minu arvates ette näha tulenevalt kuriteo vähesest kahjulikust mõjust ühiskonnale – näiteks väiksemamahulised maksualased kuriteod. Vahistamise rakendamist piirab ka põhimõte, et vahistamine peab olema välistatud, kui isikule etteheidetav tegu ei näe ette vabadusekaotuslikku karistust.⁴⁸

C. Põhjendatud kahtluse nõue

Art 5 lg 1 p c sõnastusest tuleneb üheselt, et olenemata vahistamise alusest, peab lisaks sellele alati esinema ka põhjendatud kuriteokahtlus. Nõue kehtib olenemata sellest, kas vahistamine toimub seoses juba toime pandud kuriteoga või alles toime pandava kuriteoga – mõlemal puhul on nõutav põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu. Punkti sõnastusest tulenevalt on tegemist kaheastmelise kontrolliga, kus alati tuleb esmalt tuvastada põhjendatud kuriteokahtluse kui vahistuse ühe eelduse olemasolu ning alles seejärel saab kerkida küsimus vahistamise alusest kui teisest vahistuse eeldusest. EIK on asjas *Case Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik*⁴⁹ rõhutanud, et art 5 lg 1 p c-st tulenev põhjendatud kahtluse nõue on oluline menetluslik tagatis tagamaks, et vahistamist ei kasutata meelevaldselt. Kohus määratles, et põhjendatud kahtlus eeldab faktide või informatsiooni olemasolu, mis võimaldab objektiivsel vaatelejal jõuda järeldusele, et isik on toime pannud kuriteo. Ei piisa pelgalt politseiametniku siseveendumusest, vaid vaja on presenteerida ka seda toetavaid fakte või asjaolusid.⁵⁰ Need tõendid peavad olema sellised, mis seoksid piisavalt tugevalt omavahel isiku käitumise ning toime pandud teo. Tõendid peaksid olema võimalikult objektiivsed –

⁴⁷EIKo 27.06.1968, 2122/64, *Wemhoff vs Saksamaa*, seeria A, p 25.

⁴⁸ U. Lõhmus jt, lk 119

⁴⁹EIKo 30.08.1990, 12244/86, 12245/86, 12383/86, *Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik*, p 32.

⁵⁰ U. Lõhmus jt, lk 119

kohaldada ei ole võimalik eelarvamusi või alusetuid hirme.⁵¹ Samas ei pea esitatav informatsioon olema siiski sellise kvaliteediga, mis võimaldaks piisavalt põhjendada süüdimõistvat kohtuotsust või süüdistust.⁵² Meeles on vaja pidada, et vahistamise eesmärgiks peab olema isiku kohtu ette toomine. Seega, kui me näeme kohe alguses ette, et meil puuduvad tõendid ning puuduvad ka võimalused nende hankimiseks, siis me tegelikult teadvustame enesele, et me ei plaani isikut kohtu ette tuua ning järelkult on tegemist meelevaldse vahistusega art 5 lg 1 mõttes.⁵³ Muidugi peaks sellises olukorras vaatama kriitilise pilguga üle ka põhjendatud kuriteokahtluse, kas see ikka on piisavalt põhjendatud?

Lisaks menetluslikele nõuetele rakenduvad põhjendatud kahtluse tuvastamise aluseks olevatele faktidele ka muud nõuded. Nimelt nõuab EIK art 5 lg 1 p c, et faktid, millele tuginetakse põhjendatud kuriteokahtlust tuvastades, peavad kirjeldama mõnda karistusseadustikus ette nähtud kuriteokoosseisu. Seega ei saa esineda ka põhjendatud kahtlust, kui elulised asjaolud ei moodusta kuriteokoosseisu tunnuseid.⁵⁴ Sellise aluse puudumisel kohaldatud vahistuse puhul ei saa olla tegemist seadusliku vahistusega EIK art 5 lg 1 p c mõttes.

Minu arvates on märkimisväärne asjaolu, et kui EIÕK art 5 lg 1 p c eestikeelne versioon kasutab sõna „põhjendatud“, siis inglisekeelne versioon kasutab sõna „reasonable“. Sõnal „reasonable“ on sarnane, kuid siiski mõnevõrra laiem tähendus, omades tähendusi mõistlik, arukas, mõõdukas ja vastuvõetav.⁵⁵ EIÕK-i inglisekeelse teksti sõnastusest saab järeldada, et vähemalt esialgsel kinnipidamisel kuni kohtu ette viimise ja kohtupoolse vabaduse võtmise otsustamiseni ehk nn politseikinnipidamises võib tõenduslik alus olla nõrgem ja ebamäärasem, piirdudes näiteks detailiseerimata operatiivinformatsiooniga. Ausa õigusemõistmise kõikide parameetrite rakendamist selles staadiumis ei eeldata. Kuid hiljem, kohtu ees, rakenduvad juba võistleva menetluse põhimõtted ning kohtule ja kinnipeetavale tuleb teatavaks teha need faktid ja muu teave, mis on isikult vabaduse võtmise aluseks.⁵⁶

⁵¹ M. Macovei, lk 27

⁵² EIKo 28.10.1994, 14310/88, Murray vs Ühendkuningriik, p 55.

⁵³ U. Lõhmus jt, lk 119.

⁵⁴ EIKo 19.10.2000, 27785/95, Włoch vs Poola, p 109.

⁵⁵ M. Rauk. Inglise-Eesti sõnaraamat koolidele. Tallinn: 1983, lk 281.

⁵⁶ U. Lõhmus jt, lk 120

D. Vahistamise eesmärgiks peab olema menetluse tagamine

Kohtuasjas *Quinn vs Prantsusmaa*⁵⁷ viitab kohus art 5 lg 1 p f alusel, et vahistus ei või taotleda muud eesmärki kui seda, mille tagamiseks ta on seatud.⁵⁸ Seega peab art 5 lg 1 p c alusel toime pandud vabaduse võtmise eesmärk tulenema vahistuse alusest. Kui näiteks vahistamise aluseks on oht, et isik võib minna pakku, siis peab ka vahistus olema sellest eesmärgist sõltuvuses. Muuhulgas tähendab see, et vahistuse kestus on põhjendatud üksnes seni, kuni esineb vajadus vältida isiku pakkuminekut. Kui selline vajadus kaob, langeb ära ka põhjendus isiku vahi all hoidmiseks.

Asjas *Ferrari Bravo vs Itaalia*⁵⁹ märkis komisjon, et vahistus saab olla põhjendatud üksnes siis, kui süüdistuse iseloom on piisavalt selge, sest muidu ei saaks vahistamine täita oma eesmärki, milleks on menetluse tagamine.

2. Art 5 lg 1 p c-st tulenevad erinõuded

A. Vabaduse eeldamise reegel

Nagu eelnevalt juba mainitud, sätestab EIÕK art 5 lg 1 üldreegli, et igaühel on õigus isikuvabadusele ja –puutumatusel, ning isikult võib vabaduse võtta üksnes seaduses sätestatud juhul. Sellise imperatiivse kõneviisiga määraatluse eesmärk on rõhutada, et vabadust ei tohiks võtta kauemaks, kui see on hädavajalik ning vabadus peaks olema hõlpsasti taastatav seal, kus selle võtmine ei ole vajalik. Eelnevat seisukohta toetavad ka art 5 lg 3, mis sätestab, et isikul on õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul, ning art 5 lg 4, millise kohaselt on isikul õigus taotleda menetlust, millises kohas otsustaks kiires korras tema kinnipidamise õiguspärasuse ning korraldaks vabastamise, kui peaks selguma, et kinnipidamiseks puudub alus.⁶⁰

Seega lasub tõendamise koormis selgelt sellel, kes on võtnud teiselt vabaduse. Riigivõimu organ peab selgitama, kuidas on tuvastatud art 5 lg 1-s nimetatud erandliku olukorra

⁵⁷EIKo 22.03.1995, 18580/91, *Quinn vs Prantsusmaa*, § 48 seeria A nr. 311. Vt ka: EIKo 08.10.2009, 10664/05, *Mikolenko vs Eesti*, p 63.

⁵⁸ Kohus lahendas asja küll art 5 lg 1 p f alusel, kuid vastav fundamentaalne põhimõte on analoogia kaudu rakendatav ka art 5 lg 1 p c-le.

⁵⁹EIKo 14.03.1984, 25803/94, *Ferrari Bravo vs Itaalia*, p 3

⁶⁰ M. Macovei, lk 8.

olemasolu ning miks on käesolevas situatsioonis vajalik seda erandit rakendada. Tõendamiskoormis eeldab sellelt isikult, kelle tegevus võib viia vabaduse võtmiseni, tugevat enesekriitilist analüüsi selle kohta, millal oma õigusi kasutada – ta peab pidevalt jälgima art 5-st tulenevaid piire. Eesmärk, et selline enesekriitiline analüüs oleks ka efektiivne, saab realiseeruda üksnes siis, kui kohtunik, teostades oma lõigetes 3 ja 4 nimetatud funktsioone, jääb skeptiliseks. Vabaduse võtmise protsessi võib teisipidi nimetada ka vabaduse vaidlustamise protsessiks. Oluline on, et alati, kui kerkib üles küsimus sellest, kas ehk peaks isikult võtma vabaduse, peab kohtunik alustama eeldusega, et menetlusalune isik peaks olema vaba. Kohtunik peab nõudma põhjendusi, miks peaks isikult võtma vabaduse, kuid ta peab ka analüüsima põhjalikult, kas need põhjendused ka tegelikult toetavad vabaduse võtmist. Kohus ei tohiks läheneda taotlusele küsimustega „miks me peaks isiku vabastama“ või „miks me ei peaks isikut vahistama“. Nende nõuete eiramine viiks vabadusõiguse meelevaldse rakendamiseni, mis ei oleks kooskõlas EIÕK-ga.

EIÕK art 5 lg 1-st tuleneb seega printsiipaalne nõue, et isikult saab vabaduse võtta üksnes siis, kui see on piisava põhjalikkusega põhjendatud. Esimene eeldus peaks aga alati olema, et isik peab olema vaba.

B. Vahistamine ei tohi olla kohustuslik või automaatne

Kohus on asjas *Ilijkov vs Bulgaaria* rõhutanud, et selleks, et vahistus saaks olla põhjendatud, peab vajadus vahistuse järgi olema nii suur, et isegi kui võtta arvesse süütuse presumptsiooni, kaalub see üles üksikisiku õiguse vabadusele.⁶¹ Sellise nõude täitmine on võimalik eelkõige läbi põhjendamise. Kuivõrd on riigi kohustus tagada, et vahistus oleks selle kestuse jooksul põhjendatud, peab riik ise kaaluma argumente vahistuse poolt ja vastu ning need ka oma kohtuotsuses välja tooma.⁶² Ainult siis, kui kohus ka realselt vaatleb erinevaid argumente, saab lugeda, et kohus on tegelikult kontrollinud vahistuse põhjendatust. Seega ei saa vabaduse võtmine olla kohustuslik või automaatne, sest siis ei oleks täidetud põhjendatuse nõue. Ka muutuks sellisel juhul eelvangistuse tegelikuks eesmärgiks kas isiku mõjutamine, avalikkusele otsustavast tegutsemisest mulje jätmine või isegi isiku karistamine.⁶³ Teadupärast ei saa vahistamise eesmärk olla karistamine ning seetõttu tuleb teha selget vahet

⁶¹ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*, p 84.

⁶² EIKo 06.04.2000, 26772/95, *Labita vs Itaalia*, p 152.

⁶³ U. Lõhmus jt, lk 119.

vahistamisel ning vangistamisel. Riik ei tohi kasutada vahistust populistliku meetmena, rahuldamiseks ühiskonna kättemaksuhimu ning näitamaks seeläbi oma otsustavat tegevust.

Sarnaselt automaatse vahistuse keelatusel on keelatud ka olukord, kus mingite tingimuste täidetuse korral on isik automaatselt välja arvatud nende isikute hulgast, kellel on võimalik vabaneda vahistusest. EIK viitas kohtuasjas *S.B.C. vs Ühendkuningriigid* asjaolule, et Ühendkuningriikide siseriiklik akt nägi ette nimekirja rasketest kuritegudest⁶⁴, millistes kahtlustatavatel isikutel ei olnud õigust taotleda vabastamist kautsjoni vastu. Kohus leidis, et sellises olukorras on tegemist rikkumisega, sest sellise sätte olemasolu piirab kohtuniku otsustusvabadust ning seeläbi ei ole enam tagatud kohtuvõimu lahusus täidesaatvast võimust. Selline piirang sisuliselt võtaks kohtunikult ära võimaluse valida situatsiooni kõige paremini sobiv menetlust tagav tõkend.⁶⁵ Seega ei või riik automaatselt välistada isiku vabastamist lihtsalt tema poolt eeldatavasti toime pandud teo iseloomust tulenevalt. Kautsjoni kohene välistamine jätkaks kohtuniku raskesse olukorda, sest talle jäävad alles ainult üksteise suhtes äärmuslikud valikud – kas kohaldada vahistust või elukohast lahtumise keeldu (või selle analoogi, olenevalt liikmesriigist). Siseriikliku seadusandja eesmärk kautsjoni kohaldamisele sellist piirangut seades oli ilmselt soov tagada, et eriti raskete kuritegude puhul oleks välistatud isiku vabaduses viibimine. On oluline mainida, et kuriteo või ootava karistuse raskus ei saa üksi olla vahistuse põhjenduseks, vaid vahistuse põhjendus peab tulenema siiski vahistamise taotluse lahendamisel tuvastatud vahistamise eelduste olemasolust.⁶⁶

Kohus on maininud asjas *Khodorkovskiy vs Venemaa*⁶⁷, et võib esineda olukordi,⁶⁸ kus on juba põgusa pilguheidu järel ilmne, et isiku vabastamine kautsjoni vastu on välistatud. Kohus rõhutab otsuses, et siiski ei tohi vahistamine ka sellise situatsiooni puhul olla automaatne, vaid peab järgima kõiki tavapäraseid nõudeid. Kui vastavad asjaolud on nähtavad juba esmapilgul, siis on tõenäoline, et vahistamise eeldused on ka täidetud ning vahistamine põhjendatud. Seega ei tohi ka ilmselge juhtumi puhul kohus vahistamist otsustades olla tavapärasest vähemnõudlik vahistamist taotleva menetleja suhtes – kõigi eelduste täidetust peab kontrollima.

⁶⁴ Kohus viitas siseriiklikule aktile nimega „kriminaalõiguse ja avaliku korra akt“, mille § 25 sätestas, et kui isikut kahtlustatakse mõrvas, mõrvakatses, tapmises, vägistamises või vägistamise katses või kui isik on varem ühes neist süüdis mõistetud, ei ole isikul õigust taotleda vabanemist kautsjoni vastu

⁶⁵ EIKo 19.06.2001, 39360/98, *S.B.C. vs Ühendkuningriik*, pp 18-21.

⁶⁶ Selle nõude olemust on täpsemalt selgitatud allpool

⁶⁷ EIKo 31.05.2011, 5829/04, *Khodorkovskiy vs Venemaa*, p 196.

⁶⁸ Kohus viitas grupiviisilisele vägivallakuritegude toimepanemisele ning terrorismile

Vahistamise süsteem, mis näeb ette kohustusliku vahistuse, on juba *per se* kokkusobimatu EIÕK-ga.⁶⁹

C. Stereotüüpsete põhjenduste kasutamise keeld

Kui automaatse vahistamise ebaõigsus seisneb selles, et vahistuse põhjendatust tegelikult sisuliselt ei hinnata, siis sarnane on olukord situatsioonis, kus riik kasutab vahistuse õigustamiseks põhjendusi või kirjeldusi, millistest ei nähtu, millised on olnud kohtu tegelikud kaalutlused.

Vahistuse pikendamisel ei ole lubatud lihtsakujuiselt konstateerida, et varasemad seisukohad on õiged.⁷⁰ Rikkumise leidis EIK ka kohtuasjas *Mansur vs Türgi*⁷¹, kus siseriiklik kohus korduvalt pikendas vahistust, kasutades samu kattuvaid ning stereotüüpseid stampväljendeid, tihti küsimusse sügavuti süvenemata. Nõnda muutus kohus täideviiva võimu kummitempliks ning tegelikult ei analüüsinud sisuliselt piisava põhjalikkusega kaasuseid. Selline käitumine ei ole kooskõlas nõudega, et vabaduse võtmine peab olema põhjendatud.⁷² Asjas *Mamedova vs Venemaa*⁷³ kasutas riik EIK arvates kohtotsustes vahistuse pikendamisel samuti stampväljendeid ning stereotüüpseid sõnu. EIK märkis, et kui kohus kasutab selliseid väljendeid, ei ole võimalik tuvastada seost kasutatavate väljendite ning isiku reaalse situatsiooni vahel. Otsusest peab nähtuma, kuidas kajastuvad toodud põhjendused elus. Seega ei saa selline vahistus, mida on õigustatud stereotüüpsete väljenditega, olla põhjendatud. Kui kohtuotsuses kasutatakse vahistuse põhjendamiseks stereotüüpseid väljendeid või muud moodi ei märgita üles põhjendusi, ei ole isikul olenemata põhjenduste olemasolust ikkagi võimalik kindlaks teha, milliseid argumente on kohus lugenud olulisteks, langetades vahistamise otsuse – tegemist on sisutühjade ning mitteeluliste väidetega.

3. Art 5 lg 3-st tulenevad erinõuded

Kui art 5 lg 1 käsitleb vahistamise üldnõudeid ning sätestas, et isiku vahistuse esialgseks õigustamiseks piisab üksnes vahistamise aluse ning põhjendatud kuriteokahtluse olemasolu

⁶⁹ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*, p 84.

⁷⁰ EIKo 24.11.2011, 19213/04, *Tsygoniy vs Ukraina*, p 70.

⁷¹ EIKo 25.05.1995, 16026/90, *Mansur vs Türgi*, p 55.

⁷² M. Macovei, lk 8

⁷³ EIKo 01.06.2006, 7064/05, *Mamedova vs Venemaa*, p 80.

sedastamisest kohtuotsuses, siis art 5 lg 3 nõuab siseriiklikult kohtult hoopis enamat. Sätte peamiseks eesmärgiks on tagada vahistatud isikutele kohtulik menetlus, vältida meelevaldset vabaduse võtmist ning tagada, et vahi all pidamine oleks seaduslik ning mitte pikem kui vältimatult vajalik. Lõige käsitleb kahte erinevat olukorda:

- a) vahi alla võtmise seaduslikkuse ning põhjendatuse esmane otsustamine ning
- b) vahi all viibimise pikendamine.⁷⁴

EIÕK artikli 5 lg 3 esimene lause ütleb, et igapähele, kellele on võetud vabadus sama artikli lg 1 punkti c alusel, on õigus olla toodud kohtuniku ette ning õigus kohtumenetlusele mõistliku aja jooksul või vabastamisele kuni asja arutamiseni. Sama lõike teine lause ütleb, et vabastamise tingimuseks võib olla tagatiste kohaldamine asja arutamisele ilmumiseks. Esmapilgul võib sätte tekstist jääda mulje, et kohtul on võimalik valida kahe alternatiivi vahel:

- a) vahi all viibimise pikendamine kuni kohtuotsuseni, tingimusel, et see on kooskõlas art 5 lg 1 p c-ga, tagades isikule vahistuse kestuse ajal õiguse mõistlikule kohtumenetluse ajale või
- b) vabastada isik, kuid jätta ta ootama istungit ilma õiguseta mõistlikule kohtumenetluse ajale;

Tegelikult kohtul sellist valikuvõimalust ei ole. Asjas *Neumeister vs Austria*⁷⁵ välistas EIK sellise tõlgendusvõimaluse, rõhutades, et kuni süüdimõistmiseni tuleb vaadelda isikut süütuna ning selle sätte põhimõtteliseks eesmärgiks on vabastada isik niipea, kui tema jätkuv kinnipidamine on kaotanud oma põhjenduse. Seega ei sisalda säte valikuvõimalust, vaid kohustust hoida vahistatud eelvangistuses üksnes nii kaua, kuni see on põhjendatud ning kohustust mõista isiku üle kohut mõistliku aja jooksul. Sätte toime kehtib üksnes seni, kuni isik viibib vahistuses art 5 lg 1 p c alusel,⁷⁶ kuigi selle toimet on osaliselt

⁷⁴ U. Lõhmus jt, lk 127.

⁷⁵ EIKo 27.06.1968, 1936/63, *Neumeister vs Austria*, seeria A, p 4.

⁷⁶ U. Lõhmus jt, lk 129.

A. Kohustus tõendada vahi all hoidmise jätkuvat põhjendatust lasub riigivõimu organil

EIK tööst olulise osa moodustavad kaebused, milliste sisuks on liiga pikk vahi all hoidmine – sellise rikkumise olemasolu on EIK tuvastanud ka Eesti vastu suunatud kohtuasjas Sulaoja vs Eesti⁷⁷ art 5 lg 3 alusel.⁷⁸ Otsustades, kas vahistamine on põhjendatud, või mitte, on kohus alati rõhutanud, et ei saa olla olemas mingisugust maksimaalset vahistuse kestuse perioodi, mida kunagi ei võiks ületada. Sellise numbri väljaütlemine tähendaks enesest abstraktset hindamist ning seega ei oleks täidetud EIK oluline tööpõhimõte, et kohtuotsus peab alati arvesse võtma kõiki konkreetse kohtuasja erilisi asjaolusid, mis on aga iga asja puhul erinevad.⁷⁹ Kohus on kuulutanud põhjendamatuks vahistamise perioode, mis on olnud lühemad kui aasta, kuid samas kuulutanud põhjendatuks perioode, mis on mitmeid aastaid pikad. Seega ei saa vahistuse põhjendatust otsustada pelgalt selle pinnalt, kui pikk on see olnud. Ükskõik kui lühike või pikk on vahistuse periood, peab see algusest lõpuni olema põhjendatud.⁸⁰

Asjas Ilijkov vs Bulgaaria hoiti isikut vahi all rohkem kui 3 aastat. Bulgaaria siseriiklik õiguskord sätestas, et kui isikut kahtlustatakse teos, mille eest on karistusena ette nähtud vabadusekaotus, mis on pikem, kui 10 aastat, esineb automaatselt karistuse raskusest tulenev oht, et isik võib minna pakku, jätkata kuritegude toimepanemist või hakata takistama menetlust. Sellest tulenevalt, siseriiklik kohus, lahendades vahistatu esitatud vabastamistaotlust, ei hinnanud, kas vastavad ohud olid ka reaalselt olemas. Siseriiklik kohus, põhjendades vahistuse pikendamise otsust, mainis lisaks võimaliku karistuse raskusele teise vahistuse põhjendusena asjaolu, et puudusid erakordsed asjaolud, mis tingiks isiku vabastamise, kuid ka see järeldus ei baseerunud kohtupoolel asjakohaste faktide analüüsil. Selliste erakordsete asjaolude esitamine kohustus lasus seaduse kohaselt vahistamist taotleval isikul enesel. Kuivõrd ta neid asjaolusid taotlust esitades ei suutnud presenteerida, siis tema

⁷⁷ EIKo 15.02.2005, 55939/00, Sulaoja vs Eesti.

⁷⁸ E. Kergandberg. EIK kriitika Eesti kohtusüsteemi suhtes – kas põhjus kohtunike töö hindamiseks. Kõne kohtunike IX korralisel täiskogul 11.02.2010. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/957/Lisa_6_Eerik_Kergandberg_ettekanne.pdf.

⁷⁹ EIKo 10.11.1969, 1602/62, Stögmüller vs Austria, pp 14, 15.

⁸⁰ M. Monica, lk 34-37.

avaldust ka ei rahuldatud ning ta jäi vahi alla. Muid põhjendusi riik ei esitanud, põhjendamaks isiku vahistuse pikendamist.⁸¹

EIK leidis, et sellega siseriiklik kohus ei analüüsinud asjakohaseid fakte ning tugines üksnes selle, et ähvardav karistus on raske ning pikendas seega isiku vahistust alustel, mis tegelikult ei pruukinud üldse esineda – kohus ei tuvastanud nende tegelikku olemasolu või puudumist. EIK märkis viidatud kohtuasjas tehtud otsuse punktis 85, et selliste erakorraliste asjaolude olemasolu tuvastamise kohustus lasus riigil, mitte vahistatud isikul. Tõendamise koormuse panemine isikule pööraks EIK arvates täielikult ümber EIÕK-i art 5-st tuleneva üldreegli, et vabaduse võtmine on lubatud erandlikel asjaoludel, ning nende lubavate erandite ammendav nimekiri on toodud esimeses lõikes. Lisaks märkis kohus, et eriti tähtis on riigipoolne kohustus sisustada kohtuotsuses toodud asjaolude reaalne esinemine siis, kui seadusandlus eeldab mõne asjaolu olemasolu selliselt, et see mõjutab vahistuse põhjendusi. Selliste asjaolude olemasolu või puudumise eeldamine siseriikliku seaduse kohaselt ei mõjuta riigi kohustust nende asjaolude sisustamiseks kohtuotsuses.⁸² Kohus on sama põhimõtet rõhutanud ka kohtuasjas *Labita vs Itaalia*, selgitades, et on kohtu kohustus selgitada välja kõik asjas tähtsust omavad vahistust pooldavad ning välistavad asjaolud ning nende alusel teha otsus, milles neid kaalutlusi ka kirjeldatakse.⁸³ Asjas *Boicenco vs Moldova*⁸⁴ täpsustas kohus, et ei piisa pelgalt viitamisest konkreetsetele eranditele, vaid oluline on ka tuua välja, milles seisnevad need elulised asjaolud, millistega siseriiklik kohus sisustab vastavaid erandeid.

Seega lasub riigil vahistust põhjendavate asjaolude tuvastamise kohustus, mitte ei lasu vahistatul vahistuse põhjendatust välistavate asjaolude tuvastamise kohustus. On ilmne, et praktikas tuleb isikule endale kasuks, kui ta asub aktiivsele kaitsele kriminaalmenetluse mõttes, kuid ka siis, kui ta seda ei tee, ei ole riigil õigust sellele tuginedes teha mõõndusi üldeldusest, et isik peaks olema vaba. Siinkohal peaks minu arvates siiski võtma arvesse ka üldnõuet, et vabaduse piiramiseks peab alati olema põhjendus. Seda arvesse võttes, võib kohus mittekaasaaitamist siiski vaadata kui alust, miks mingil perioodil oli vahistamine põhjendatud keskmisest pikemalt – isiku mittekaasaaitamine pikendab ilmselt seda perioodi,

⁸¹ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*, pp 75-83.

⁸² EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*, p 83.

⁸³ EIKo 06.04.2000, 26772/95, *Labita vs Itaalia*, p 152.

⁸⁴ EIKo 11.07.2006, 41088/05, *Boicenco vs Moldova*, pp 143, 144.

mis kulub vajalike asjaolude tuvastamiseks, kuivõrd riik peab isiku mittekaasaaitamisest tulenevalt tegema rohkem toiminguid, et tuvastada vajalikud asjaolud.

Asjas *W. vs Šveits*⁸⁵ viibis süüdistav vahi all kogu menetluse kestuse. Menetlus venis aga pikale, sest süüdistavale kuulunud süüdistusega seotud ettevõtte raamatupidamine ei olnud mõistetav ning isik lõpetas menetluse kestel ka selles mõistmist lihtsustavate ütluste andmise. Kohus leidis, et vahistuse pikk kestus tulenes muuhulgas isiku tegevusest. Kohus märkis, et isikul ei ole küll kohustust aidata kaasa menetlusele – aga kui isik otsustab menetlusele mitte kaasa aidata, siis peab ta peab ka ise kandma sellisest käitumisest menetluse läbiviimisele tulenevad mõjutused. Konkreetsel juhul leidis EIK, et menetluse venimine oli läbi isiku mittekaasaaitamise omistatav talle endale ning sellest tulenevalt pidi ta ka leppima tagajärgedega. Sarnast lähenemist demonstreeris EIK ka asjas *Mikolenko vs Eesti*⁸⁶, kus väljasaatmiskeskuses viibiv menetlusalune isik keeldus vajalikele dokumentidele allkirju andmast, muutes sellega Eesti vabariigi jaoks teatavate toimingute tegemise võimatuks. Kuigi riik apelleeris sellele, et isik ise oma tegevusega (tegevusetusega) põhjustas nii pika vahistuse, siis lähenes EIK kaasusele ratsionaalselt ning vaatles võimalikku rikkumist standardselt sellest vaatepunktist, kas kõik art 5 lg 1-s nimetatud vabaduse võtmist lubava erandi kohaldamise tingimused on täidetud. EIK leidis, et kuivõrd riigi tegevuses esines piisavalt pikk tegevusetuse periood, siis esines rikkumine.

Seega, kui isik keeldub menetlusele oma tegevusega kaasa aitamast, siis annab see põhjenduse keskmisest pikemale vahistusele. Oluline on siiski, et see ei muuda ühegi tavaolukorras kehtiva nõude kohasust – rakenduvad kõik tavaolukorras vahistuse põhjendatusele kehtivad reeglid. Selleks, et hinnata, kas vahistus oli põhjendatud, vaatleb EIK, kuidas õigustas siseriiklik kohus vahistamise vajadust.⁸⁷

B. Vahistuse jätkamine nõuab järjest tugevamaid argumente

Vahistuse jätkamise põhjendamisel ei ole keelatud üksnes stampväljendid – oluline tähtsus on ka põhjenduste sisulisel poolel. Eerik Kergandberg on raamatus „Kriminaalmenetlus“ maininud, et vahistamisel õigesti tuvastatud vahistamise alus võib ära, langeda, kuid see ei ole väga tõenäoline. Tõenäolisem on tema arvates hoopis see, et omaaegne põhjendatud

⁸⁵EIKo 26.01.1993, 14379/88, *W. vs Šveits*, p 42.

⁸⁶EIKo 08.10.2009, 10664/05, *Mikolenko vs Eesti*, p 63.

⁸⁷EIKo 31.05.2011, 5829/04, *Khodorkovskiy vs Venemaa*, p 181.

kuriteokahtlus ei ole hilisemal hetkel enam nii põhjendatud.⁸⁸ Põhjendatud kuriteokahtluse tuvastamine on *conditio sine qua non* vahistuse jätkamise lubatavuse jaoks, kuid mingi aja möödudes pelgalt sellest enam ei piisa. Sama kehtib ka teise vahistamise eelduse, vahistamise aluse, kohta -kuigi vahistamise alus võib algselt olla piisav põhjendus isikult vabaduse võtmiseks, ei pruugi sama põhjus hiljem olla enam piisav, õigustamaks isiku vabaduse võtmise jätkamist – vahistust ei saa järjest pikendada samade argumentidega. Koos vahistuses viibitud aja kulgemisega peavad aja jooksul muutuma ka vahistuse põhjendamiseks kasutatavad selgitused.

Vahistuse põhjenduste ajas muutumise vajadust on rõhutanud Monica Macovei oma raamatus „Human rights handbooks, No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights.“ Ta märgib, et vahistuse jätkamise küsimuse arutamisel peavad põhjendused läbima põhjaliku kaalumise, kus ei vaadata üksnes seda, ka vahistamine oli algselt põhjendatud, vaid ka seda, kas see on endiselt kohane. Sellele küsimusele vastamisel ei piisa pelgalt tõdemusest, et endiselt esineb põhjendatud kahtlus. Ta märgib veel, et põhjendatud kahtlus võib hajuda varsti pärast esialgset vahistamist, sest võib selguda, et

- a) kuritegu ei ole toime pandud - puudub üldse tegu, või
- b) isik suudab tõestada, et puudub seos tema isiku ning teo toimepanemise vahel.⁸⁹

Asjas *Mansur vs Türki* märkis kohus, et kui on tuvastanud, et senised põhjendused on ennast ammendanud, peab EIK kontrollima, kas esinevad ehk muud õigusemõistja poolt välja toodud alused õigustavad vabaduse võtmise jätkamist.⁹⁰ Viidatud kohtuasja aluseks olevas kohtuasjas *Wemhoff vs Saksamaa*⁹¹ on kohus märkinud, et sellised alused peavad olema asjakohased ja piisavad.⁹² Siseriiklik kohus peab nende alustega suutma põhjendada, miks ei olnud tegemist vahistuse põhjendamatu pikendamisega ning miks ei ole tegemist art 5 lg 3 rikkumisega. Wemhoffi asjas vahistati isik algselt sel alusel, et isik võib minna pakku ning hakata kõrvaldama tõendeid. Isiku vahistust pikendati pidevalt ning aja möödudes loobus siseriiklik kohus põhjendusest, et isik võib asuda tõendeid kõrvaldama. Siseriiklik kohus jäi siiski ka ca

⁸⁸ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 214.

⁸⁹ M. Macovei, lk 27.

⁹⁰ EIKo 25.05.1995, 16026/90, *Mansur vs Türki*, p 52.

⁹¹ EIKo 27.06.1968, 2122/64, *Wemhoff vs Saksamaa*, seeria A, p 12.

⁹² Kohus kasutab sõnu „relevant“ ja „sufficient“

3-e aasta möödudes selle põhjenduse juurde, et isik võib minna pakku. Selle põhjenduse mõjustamiseks toodi välja isikut ootava karistuse raskus.

EIK märkis kohtuotsuses pakkuminemise ohu kohta, et karistuse raskust võib õigustatult käsitleda kui faktorit, mis võib mõjutada isikut minema pakku, kuid sellise hirmu mõju väheneb vastavalt vahistuses viibitud ajale. Seoses vahistuses viibitud ajaga väheneb ka oodatava vangistuse pikkus – nimelt arvestatakse juba vahistuses viibitud aeg maha määratavast karistusest. Seega väheneb iga päevaga see võimalik karistus, mis nõ ähvardab isikut, kui ta peaks mõistetama süüdi. Mingil hetkel nihkub tasakaal nõnda, et see ei ole isiku jaoks enam piisavalt hirmutav. Sellest hetkest ei ole isikut ähvardav karistus enam nii raske, et see põhjustaks pakkuminemise ohu jätkumise. Selle tasakaalumomendi möödumisest alates ei ole karistuse raskus enam piisav (sufficient) põhjendus vahistuse jätkamiseks.⁹³

EIK viitas, et peale asjakohasuse ning piisavuse on vajalik kaaluda, kas siseriikliku kohtu poolt kohaldatav meede on proportsionaalne, või rakendab kohus liiga karmi meedet. See on eelkõige küsimus sellest, kas konkreetnes olukorras oleks võimalik kasutada vahistuse asemel muid isiku vabadust vähem piiravaid, kuid siiski piisavalt tugevalt isiku kohtuasja uurimisele ilmumist tagavat meedet – näiteks kautsjonit. Vastav küsimus leiab käsitlemist allpool.

Nagu juba ülal sai välja toodud, ei piisa ka põhjendatud kuriteokahtluse ning õigesti tuvastatud vahistuse aluse olemasolust alati selleks, et vahistus oleks põhjendatud - teine kohtu poolt vahistuse põhjendustele esitatud nõue oli, et vahistuse alused peavad olema ka asjakohased. Asjas *Mamedova vs Venemaa*⁹⁴ võttis siseriiklik kohus isikult vabaduse, kasutades selleks põhjendust, et isik võib hakata hävitama tõendeid, takistama õigusemõistmist ning võib põgeneda. EIK märkis, et õigusemõistmise takistamise põhjendusega võib tõesti võtta isikult vabaduse menetluse alguses staadiumis. Siiski leidis EIK lisaks eelnevale, et alates sellest hetkest, mil vajalik tõendusteave oli kogutud, ei olnud vastav põhjendus enam asjakohane. Seega on asjakohane selline põhjendus, mis on seotud reaalse vajadusega tagada menetluse läbiviimine.

Asjas *Letellier vs Prantsusmaa*⁹⁵ süüdistati Pr Letellieri oma abikaasa mõrvale kaasaaitamises. Siseriiklik kohus võttis isiku vahi alla, vabastas siis kohustusega püsida kohtu järelevalve all

⁹³ EIKo 27.06.1968, 2122/64, *Wemhoff vs Saksamaa*, lk 20-21.

⁹⁴ EIKo 01.06.2006, 7064/05, *Mamedova vs Venemaa*, p 79.

⁹⁵ EIKo 26.06.1991, 12369/86, *Letellier vs Prantsusmaa*.

ning vahistas hiljem uuesti. Siseriiklik kohus põhjendas seda aja jooksul kokkuvõetult nelja erineva põhjendusega:

- a) Tunnistajate mõjutamise oht. Kohus viitas, et kohtuasja kõige olulisemad tõendid olid tunnistajate ütlused. Seega oli tunnistajate mõjutamise oht menetluse alguses piisav põhjendus. Kuid aja möödudes ning pärast tunnistajate korduvat ülekuulamist ei saanud seda sama põhjendust pidada enam piisavaks – seda enam, et Pr Letellier ei püüdnud võtta tunnistajate ühendust ka siis, kui ta vahepeal lasti vabadusse kohtu järelevalve all.
- b) Pakkumineku oht. Siseriiklik kohus viitas, et kuivõrd isikut ähvardab tõsine karistus, siis on oht, et isik võib põgeneda sooviga seda vältida. Kohus viitas aga, et Pr Letellier ei põgenenud, kuigi tal oli selleks kohtu järelevalve all viibides võimalus. Lisaks oleks pidanud siseriiklik kohus võtma arvesse, et süüdistatava jaoks oleks põgenemine olnud väga raske, kuivõrd ta oli alaealiste laste ainuke vanem ning tema poolt juhitud väikeettevõtte oli tema ainuke sissetulekuallikas. Kohus märkis, et põhjendatuse hindamisel ei saa lähtuda üksnes isiku süüd tõendavate tõendite tugevusest või isikut ähvardava karistuse raskusest – tuleb arvesse võtta ka kõiki teisi eelpool nimetatud asjaolusid. Ainult tõendite tugevusele ning võimaliku karistuse raskusele viitav põhjendus ning vabastamise poolt olevate asjaolude mittekaalumise muudavad vahistuse meelevaldseks.
- c) Kohtu järelevalve sobimatus. Pärast esialgset vahistamist vabastati isik ligi kuuks ajaks kohtu järelevalve alla. Hiljem isik siiski vahistati uuesti põhjendusega, et kohtu järelevalve ei ole piisav, et tagada, et isik ei lähe pakku. EIK ütles, et kui vahistamise jätkamise ainus alles jäänud põhjendus on see, et isik võib pakku minna, on siseriiklikul kohtul kohustus kaaluda, kas isiku olemasolu on ehk võimalik tagada ka teiste vahenditega.
- d) Avaliku korra säilitamise vajadus. Siseriiklik kohus leidis, et isikut on vajalik hoida vahistuses selleks, et tagada avalik kord. EIK märkis, et sotsiaalne rahulolematuse võib tõesti õigustada isiku vabaduse piiramist. Kohus märkis, et sellise põhjenduse selgitus ei saa seisneda pelgalt isikut ähvardava karistuse tõsisuses. Avaliku korra häirimine tuleneb kuriteost enesest ning selle toimepanemise asjaoludest. Mõrv kui korvamatu kahju isikule on kahtlemata avalikkust tugevalt häiriv tegu. EIK märgib, et teo erilisest raskusest ning avalikkuse reaktsioonist tulenevalt võivad teatud ühiskonda vapustavad kuriteod õigustada mõningaks ajaks isikult vabaduse võtmist. Kuid selline alus saab

olla piisav ja asjakohane üksnes siis, kui see baseerub faktidel, mis näitavad, miks süüdistatava vabastamine häiriks tõsiselt avalikku korda.⁹⁶

Eelnevalt juba viidatud kohtuasjas *Wemhoff vs Saksamaa* nõustus EIK siseriikliku kohtu poolt tõendite kõrvaldamise ohu kui vahistamise põhjenduse kohta öelduga. Siseriiklik kohus märkis, et mida lähemal on kohtueelne menetlus oma lõpule, seda vähem mõjus on vastav põhjendus õigustamaks tõendite kõrvaldamise riski olemasolu.⁹⁷ Seega rakendas kohus sama põhimõtet, nagu ta rakendas eelnevalt viidatud kohtuasjas *Letellier vs Prantsusmaa* tunnistajate mõjutamise ohu kohta – kui tunnistajad (tõendid) on juba üle kuulatud (kogutud), ei saa sama põhjendust pidada enam piisavaks.

Kohtuasjas *Bykov vs Venemaa*, kus isik viibis vahistuses ühe aasta ning kaheksa kuud, vahistati isik kaalutlusel, et ta võib minna pakku ning hakata mõjutama tunnistajaid. Selle aja jooksul hinnati vahistuse põhjendatust kokku kümnel korral ning iga kord põhjendati vahistust samade põhjendustega. EIK märkis, et kuigi aeg möödus, siis siseriikliku kohtu põhjendused ajas ei muutunud olenemata sellest, et situatsioon arenes. Sellest järeldub, et siseriiklik kohus ei kaalunud piisavalt, kas menetluse hilisemas järgus olid samad põhjendused endiselt kohased. EIK märkis, et kohtu argumendid vahistuse pikendamisel peavad ajas muutuma, et kajastada reaalselt olukorda – ainult nii on nähtav, et kohus on ka reaalselt vahistuse põhjendusi kaalunud.⁹⁸ Järjest samade põhjendustega pikendamine võib lisaks muule jätta isikule mulje, et vahistust tegelikult ei kaaluta, vaid lihtsalt pikendatakse automaatselt. Vahistuse põhjendatuse kontroll ning põhjenduste muutumine ajas jätavad vahistatule mulje, et tema vahistamine ei ole meelevaldne, vaid hoolikalt kaalutletud. Kui isik näeb, et tema vahistamine ei ole suvaline või meelevaldne, vaid allub kindlale mõistetavale ning läbipaistvale protseduurile, ei teki tal trotsi riigi vastu. Seetõttu on oluline alati vahistust põhjendades järgida ka nõuet, põhjendused ei oleks pelgalt juriidilised, vaid sisaldaksid ka elulist mõõdet. Eriti oluline on viidata kohtuotsuses isiku poolt vabastamise taotluses vabastamise alustena toodud põhjendustele,⁹⁹ kui neid on toodud. Need taotluses toodud põhjendused ei pruugi olla mitmel põhjusel pädevad. Siseriiklik kohus peaks oma otsuses

⁹⁶ EIKo 26.06.1991, 12369/86, *Letellier vs Prantsusmaa*, pp 35 – 57.

⁹⁷ M. Macovei, lk 31.

⁹⁸ EIKo 10.03.2009, 4378/02, *Bykov vs Venemaa*, p 65.

⁹⁹ EIKo 25.05.1995, 16026/90, *Mansur vs Türgi*, p 52.

välja tooma, miks ta nii arvab. Eesmärk on, et isik mõistaks, et kuigi vahistus piirab tema vabadust, on see siiski objektiivselt mõistetavalt põhjendatav, miks ta vahistati.

Kuivõrd on riigi kohustus põhjendada, miks isiku vahistus ei ületa mõistlikku aega, siis peab riik kaaluma kõiki argumente, mis räägivad vahistuse poolt ja vastu ning sätestama need kohtuotsuses. Sellise kaalumisprotsessi tulemusena peab olema selge, miks eksisteerib nii tugev avalik huvi kalduda kõrvale isiku õigusest vabadusele, mis võtaks piisavalt arvesse ka süütuse presumptsiooni ning ikkagi leiaks, et isiku õigus vabadusele ei ole õigustatud – vahistuse põhjendus peab olema tugevam kui süütuse presumptsioon ning õigus vabadusele nende koosmõjus.

C. Erilise hoolsuse järgimise nõue menetluse läbiviimisel

Kui EIK tuvastab, et siseriikliku kohtu poolt vahistuse pikendamiseks kasutatud põhjendused olid piisavad ja asjakohased ning järelikult õigustasid vahistuse jätkamist, siis liigub EIK edasi kontrolli järgmisele astmele – on vajalik kontrollida ka seda, kas riik rakendas menetlust läbi viies erilist temalt nõutavat hoolsust.¹⁰⁰ Asjas *Matznetter vs Austria*¹⁰¹ märkis kohus, et riigipoolse erilise hoolsuse vaatlemisel peab jälgima, kas vahistuse tavalisest pikema kestuse põhjendas riigi käitumine või asja eriline raskus. Kohus märkis viidatud asjas, et riigipoolset erilist hoolsust näitas muuhulgas see, et kriminaalasja venimise vältimise eesmärgil eraldati asja jaoks eraldi kohtunik, kes tegeles ainult selle kohtuasjaga.

Menetlus läbiviimise erilisel hoolsusel on lisaks tegevuse sisulisele mõõtmele ka ajaline mõõde. Kohtuasjas *Baranowski vs Poola*¹⁰² venis menetlus pikale, sest hangiti väga palju erinevaid tõendeid ning viidi läbi palju erinevaid menetlustoiminguid. EIK leidis, et kuigi tõendite hankimine võis olla vajalik, ei saa siiski öelda, et riik oleks menetlust läbi viies tegutsenud erilise hoolsusega, sest nähtus, et kõigi erinevate tõendite hankimiste vahel olid ligikaudu kuuajalised perioodid. Kohus märkis, et kuigi vahistuse keskmisest pikem kestvus oli osaliselt põhjustatud asja keerulisest iseloomust ning sellest tulenevalt ka vabandatav, ei põhjendanud see siiski seda, miks esinesid ligi kuuajalised perioodid kõigi üksikute tõendite hankimiste vahel. Järelikult ei olnud riik menetlust läbi viies eriliselt hoolikas.

¹⁰⁰ M. Macovei, lk 34; EIK kasutab erilise hoolsuse kohta fraasi „special diligence“

¹⁰¹ EIKo 10.11.1969, 2178/64, *Matznetter vs Austria*, seeria A, p 12.

¹⁰² EIKo 28.03.2000, 28358/95, *Baranowski vs Poola*, p 57.

Menetluse läbiviimisel erilise hoolsuse rakendamise nõue võib rakenduda väga erinevatele menetlustele sõltumata menetluse liigist või läbiviidavast menetlustoimingust või sellest, millise artikli võimalikku rikkumist uuritakse.¹⁰³ Asjas Laino vs Itaalia¹⁰⁴ on kohus viidanud, et erilise hoolsuse kohaldamise nõude kohaldamisel on oluline vaadata, mis on isiku jaoks kaalul.¹⁰⁵ Asjas Abdoella vs Holland¹⁰⁶ märkis EIK, et isikul on õigus riigi erilisele hoolsusele tema kriminaalasja menetlemisele tulenevalt sellest, et isikut hoitakse vahistuses. Asjas Kalashnikov vs Venemaa¹⁰⁷ ütles EIK täpsustavalt, et isiku vahistuses viibimisest tingitud erilise hoolsuse nõue tähendab muuhulgas kohustust teostada õigusemõistmist eriti kiiresti. See on minu arvates ka ainuke võimalik lähenemine, sest vahistatud isiku jaoks on kaalul tema vabadus. Vahistuse liigne pikkus põhjustaks vahistatud isiku jaoks selle kaalul oleva õiguse liiga tugeva riive. Seega on erilise hoolsuse järgimise nõue eriti oluline sellisel juhul, kui menetluse käigus on rakendatud vahistust. Asjas Wemhoff vs Saksamaa¹⁰⁸ märkis kohus, et vahi all viibival süüdistataval on õigus oma asja prioriteetsese ja kiirele menetlemisele.¹⁰⁹ Ei ole aktsepteeritav selline tulem, et isiku vahistus venib riigi tegevusetuse tõttu. Küll aga võib mõningane viivitus menetluse käigus olla EIK jaoks aktsepteeritav, kui isik ei viibi enam vahistuses.¹¹⁰

Ka Eerik Kergandberg on raamatus „Kriminaalmenetlus“ välja toonud, et vahistuse põhjendatuse kontrolli eesmärk on oluliselt laiem kui pelgalt vahistuse aluste kestva olemasolu kontroll – vahistuse põhjendatuse kontrolli osa peab olema ka erilise hoolsuse nõude järgimise kontroll. Ta märgib, et eeluurimiskohtunikul on alust kahelda vahistuse kestvas põhjendatuses muuhulgas ka siis, kui selgub, et tegelikult ei ole viimase 2-e kuu jooksul ühtegi menetlustoimingut tehtud.¹¹¹ Teoreetilise olukorraga sarnane situatsioon esines realselt kohtuasjas B. vs Austria, kus isik vahistati algselt põhjendusega, et ta võib hakata mõjutama tunnistajaid. EIK leidis, et kaks kuud pärast vahistamist, kui olid juba tehtud

¹⁰³ D. Paxinos, koostaja. European Court of Human Rights 50 years. Nomiko BHMA. Ateena: Athens Bars Association 2010, lk 171.

¹⁰⁴ EIKo 18.02.1999, 33158/96, Laino vs Itaalia, p 18.

¹⁰⁵ F. Edel. The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2007, lk 47.

¹⁰⁶ EIKo 25.11.1992, 12728/87, Abdoella vs Holland, p 24.

¹⁰⁷ EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs Venemaa, p 132.

¹⁰⁸ EIKo 27.06.1968, 2122/64, Wemhoff vs Saksamaa, seeria A, p 17.

¹⁰⁹ U. Lõhmus jt, lk 129.

¹¹⁰ F. Edel. lk 48. Vt ka EIKo 10.12.1982, 8304/78, Corigliano vs. Itaalia, § 49 ning EIKo 12.10.1992, 12919/87, Boddaert vs Belgia, pp 37-39.

¹¹¹ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 214.

vajalikud toimingud, langes vastav põhjendus ära, sest tunnistused olid isikutelt juba kogutud.¹¹²

Kuigi vahistuses viibival isikul on õigus nõuda, et tema asja menetletaks erilise kiirusega, ei tähenda sellest õigusest riigile tulenev kohustus siiski seda, et riik peaks asja menetledes tooma ohvriks menetluse kvaliteedi ning loobuma toimingute läbiviimisest vajaliku hoolega. Kehtib ütlus, et „tagantkiirustatud õigus on mahamaetud õigus“ („Justice hurried is justice buried“).¹¹³ Oluline on, et vajalikud toimingud sooritatakse koheselt ilma asjatu viivitamiseta ning ei oleks muid asjatut viivitamist põhjustavaid tegureid nagu näiteks vajaliku personali või varustuse puudumine.¹¹⁴ Riigi haldussuutmatust ei tähenda, et isik peaks taluma pikemat vahistust kui on vajalik. Nimelt on art 6 lg 1 tulenevalt riigil kohustus korraldada oma juriidiline süsteem selliselt, et oleks tagatud EIÕK-st tulenevate nõuete täitmine.¹¹⁵ Siinkohal on oluline tähele panna, et automaatne seos eelvangistuse mõistliku pikkuse osas art 5 lg 3 mõttes ning kohtueelse menetluse üldise pikkuse vahel art 6 lg 1 mõttes puudub. Eeluurimise pikk aeg võib erinevatest elulistest asjaoludest (asja keerukus või mitmeepisoodilisus) tulenevalt olla mõistetav ning põhjendatud, kuid see ei tingi automaatselt pikaajalist eelvangistust.¹¹⁶

D. Kohustus kaaluda alternatiive vahistusele

Art 5 lg 1 ning art 5 lg 3 sõnastusest tuleneb, et kui kerkib üles küsimus isiku vahistamisest, siis isiku vabastamist tagatise vastu peaks alati eelistama vabaduse võtmisele. Art 5 lg 3-st riigile tuleneb kohustus hoida isikut vahistuses üksnes selle aja, mil see on põhjendatud. See tähendab riigi jaoks kohustust kontrollida, kas oleks ehk võimalik vahistamise asemel vabastada isik tagatise vastu.¹¹⁷ Kohtuasjas Litwa vs Poola¹¹⁸ on EIK märkinud, et vahistus kui vabadusõigust kõige tugevamalt piirav tõkend on põhjendatud üksnes siis, kui on kaalutud teisi, sellest vähempiiravaid meetodeid ja leitud, et need ei piisavalt kindlad. Kohtuasjas

¹¹² EIKo 28.03.1990, 11968/86, B. vs Austria, pp 43-45.

¹¹³ D. Paxinos, lk 172.

¹¹⁴ EIKo 26.01.1993, 14379/88, W. vs Šveits, p 42.

¹¹⁵ EIKo 25.06.1987, 10527/83, Milasi vs Itaalia, p 18.

¹¹⁶ U. Lõhmus jt, lk 129.

¹¹⁷ M. Macovei, lk 33.

¹¹⁸ EIKo 04.04.2000, 26629/95, Litwa vs Poola, p 78.

Kaszczyniec vs Poola¹¹⁹ täpsustas kohus, et tulenevalt art 5 lg 3, otsustades küsimust isiku vabastamisest või vahi all pidamise jätkamisest, on siseriiklikul kohtul kohustus kaaluda ka alternatiivsete isiku kohtusse ilmumist tagavate meetmete kasutamist.

Tulenevalt art 5 lg 3 esimesest lausest kohaldatakse tagatise vastu vabastamist alles siis, kui isikult on juba võetud vabadus artikli 5 lg 1 p c alusel. EIÕK-st tulenevat õigust tagatise vastu vabastamisele ei ole järelikult isikutel, kes on kinni peetud teiste art 5 lg 1-s nimetatud erandite alusel.¹²⁰ Kuivõrd esineb eelnõue, et isik peab olema varasemalt juba kinni peetud, siis tähendab see, et ka tagatise kohaldamisele kehtivad kõik samad nõuded nagu vahistamisele. Muuhulgas tähendab see, et tuleb tõestada samade vahistust õigustavate põhjenduste olemasolu koos põhjendatud kuriteokahtluse olemasoluga. Samade nõuete kohaldamise põhimõtte rakendamisel tuleb muidugi võtta arvesse tagatise vastu vabastamise erisusi.

Asjas Wemhoff vs Saksamaa¹²¹ märkis kohus, et kui ainus isikult vabaduse võtmise jätkamist õigustav põhjus on kartus, et isik võib minna pakku ja hakata vältima kohtuistungile kohale ilmumist, peab kohus korraldama isiku vabastamise kui isikult on võimalik saada garantiid, mis kindlustaks tema kohaloleku kohtus vajalikul hetkel. Sarnaselt vahistusest tavatingimustel (ilma garantiita) vabastamisele kasvab ka vahistusest tagatise vastu vabastamise eeldus – mida pikemalt on menetlus kestnud, seda suurem on ka kautsjoni vastu vabastamise eeldus.¹²²

Kuivõrd kautsjoni eesmärk on tagada isiku ilmumine vajalikul hetkel kohtusse, peab selle suurus olema kooskõlas tagatise seadmise eesmärgiga. Tagatise küsimise eesmärk ei ole kahju hüvitamine, tsiviilhagi tagamine vms ja seega ei saa olla otsest seost tagatise suuruse, hulga või muu tagatist iseloomustava näitaja ning kuriteoga tekitatud kahju või kuriteo käigus käideldud raha hulga vahel. Tagatise seadmisel peab silmas pidama kautsjoni eesmärki, milleks on vajadus tagada isiku ilmumine kohtusse või mujale siis kui see on vajalik menetlustoimingute läbiviimiseks ning ei tohi koormata kahtlustatavat rohkem kui on vajalik tagatisfunktsiooni täitmiseks. Seega saab tagatise suurus olla otseses seoses üksnes tema tagatisfunktsiooni täitmisega. Aktsepteeritav on siiski eelpool nimetatud faktorite arvestamine

¹¹⁹ EIKo 22.08.2007, 59526/00, Kaszczyniec vs Poola, p 58.

¹²⁰ U. Lõhmus jt, lk 129.

¹²¹ EIKo 27.06.1968, 2122/64, Wemhoff vs Saksamaa, seeria A, p 15.

¹²² M. Macovei, lk 33.

tagatise suuruse väljakujundamisel, kuivõrd nad võivad näidata, millise suurusega tagatis tagab isiku kohaleilmumise piisavalt suure tõenäosusega.¹²³

Kohtuasjas *Neumeister vs Austria*¹²⁴ seadis siseriiklik kohus kautsjoni, mille suurus oli otseses seoses menetletavas kohtuasjas sama isiku poolt tekitatud kahjuga. EIK ütles, et selline lähenemine ei ole aktsepteeritav, sest art 5lg 3-s mainitud tagatise, milleks võib muuhulgas olla ka kautsjon, eesmärk ei ole mitte kahju hüvitamine, vaid see, et isik ilmuks kohale kohtuistungile. EIK märkis, et sellest tulenevalt oleks kohus pidanud kautsjoni summa suuruse kindlaksmääramisel lähtuma isiku iseloomust, moraalist, töökohast, talle kuuluvast varast, tema perekondlikest sidemetest, tema sidemetest teda süüdistava riigiga ning tema suhetest nende isikutega, kes võiksid talle vastavat tagatist pakkuda. Määratav summa peab tulenevalt oma suurusest tekitama kohtule piisavat veendumust, et kui esineb sellest tagatisest ilmajäämise oht või oht, et kohaldatakse mõnda muud meedet muu tagatise pakkuja vastu, siis see oht iseenesest on isiku jaoks juba nii olulise tähtsusega, et tagajärge kartes jätab ta pakku minemata.¹²⁵ Kohus märkis samas, et tagatisena nõutava suurus ei tohi olla suurem, kui on vajalik, et tagada isiku ilmumine kohtuistungile. Liiga suure tagatise seadmine rikuks isiku õigust kautsjonile, kuivõrd nõutava tagatise suurus oleks suurem kui see, mis on vajalik, et tagada isiku kohalolu ja seega oleks selle seadmise eesmärk muu kui isiku menetlusasutuses kohaoleku tagamine.¹²⁶

EIÕK osapooltele öeldakse küll ette, milline peaks olema tagatise proportsioon, kuid EIÕK ei ole piira, milline võib olla nõutava tagatise iseloom või vorm. EIÕK Art 5 lg 3 teine lause kasutab mõistet „tagatised“, mis oma olemuselt on väga lai mõiste, sest ei nõua millegi konkreetse olemasolu, vaid hõlmab muuhulgas ka lihtsalt kohustuse võtmist.¹²⁷ EIK on oma praktikas aktsepteerinud väga erinevaid tagatiseid: raha, võlakirjad, hüpoteegi seadmine

¹²³ samas, lk 33.

¹²⁴ EIKo 27.06.1968, 1936/63, *Neumeister vs Austria*, seeria A, p 13.

¹²⁵ EIKo 27.06.1968, 1936/63, *Neumeister vs Austria*, seeria A, p 14.

¹²⁶ M. Macovei, lk 33.

¹²⁷ EIÕK ingliskeelne tekst kasutab sõna „guarantees“

süüdistatava kodule,¹²⁸ liikumispiirangu¹²⁹ või politsei järelevalve¹³⁰ kehtestamine, või reisidokumendi hoiustamine kohtus¹³¹ ¹³².

EIK suurkojale suunatud kohtuasjas *Mangouras vs Hispaania*¹³³ märkisid 7 kohtunikku oma ühises eriarvamuses, et liiga suure kautsjoni nõudmine muudab isiku õiguse kautsjoni vastu vabanemisele pelgalt illusoorseks õiguseks. Nad kordasid kohtu varasemat asjas *Neumeister vs Austria* väljendatud seisukohta, et tulenevalt kautsjoni eesmärgist peaks kautsjoni summa suuruse määramisel lähtuma eelkõige isikut iseloomustavatest andemetest, mitte tema poolt tekitatud kahju suurusest.¹³⁴

Kohustust kaaluda alternatiivseid meetmeid isiku vahistuses hoidmise asemel on kohus rõhutanud ka seoses Eestiga. Nimelt märkis kohus kohtuasjas *Sulaoja vs Eesti*¹³⁵, et kaaludes isiku vahistuse pikendamist, on riigil kohustus kaaluda, kas ehk oleks võimalik tagada isiku kohalolek leebema meetme kohaldamisega – vastav nõue tuleb art 5 lg 3 teisest lausest, mis ütleb, et vabastamise tingimuseks võib olla tagatiste kohaldamine asja arutamisele ilmutamiseks. Kuigi Eesti seadusandlus nägi ette vähempiirava meetme (süüdistatav viitas näiteks elukohast lahkumise keelule), siis kohus selle kohaldamist ei kaalunud. Kohtuasjas *Mamedova vs Venemaa*¹³⁶ rõhutas EIK, et kui siseriiklik kohus jätab vahistust pikendades kohaldamata leebema meetme, on tal kohustus sellist tegevust ka põhjendada. Tihti võib leebem meede olla piisav, et saavutada soovitatav eesmärk.

4. Vahistuse põhjendatuse kontroll

¹²⁸ EIKo 15.11.2001, 25196/94, *Iwańczuk vs Poola*.

¹²⁹ EIKo 27.05.1991, 12541/86, *Ciancimino vs Itaalia*, p 2.

¹³⁰ EIKo 22.02.1994, 12954/87, *Raimondo vs Itaalia*.

¹³¹ EIKo 09.07.1985, 10670/83, *Schmid vs Austria*, p 195.

¹³² J. McBride. *Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights*. Strasbourg: Council of Europe 2009, lk 72 – 74.

¹³³ EIKo 28.09.2010, 12050/04, *Mangouras vs Hispaania*, lisa.

¹³⁴ Kohtuasjas *Mangouras vs Hispaania* tõlgendas EIK enamuse häälteenamusega 10 vs 7 konventsiooni art 5 lg 3-e uuenduslikult, öeldes, et kuigi enamasti peab tõesti kautsjoni summa määramisel lähtuma isikust ning tema varast, siis eriolukorradel võib olla õigustatud ka tekitatud kahju arvestamine. Kohus põhjendas, et sellist lähenemist õigustab Euroopa ning rahvusvahelise üldsuse arengud keskkonnaõiguse alastest lepete tagamisel muuhulgas ka kriminaalmenetluslike vahenditega. Eriarvamuse kirjutajate arvates ei olnud aga vastuvõetav, et siseriiklik kohus seadis nii suure kautsjoni summa, mille kohta oli kindel, et isik seda tasuda ei suuda, viitamata muudele isikutele, kes võiks tal aidata seda tasuda. Kuivõrd liiga suurest kautsjoni summast tulenev õiguse illusoorseuse küsimus ei olnud vaidluse all, on sellele osale lahendist minu arvates võimalik minu töös toetuda.

¹³⁵ EIKo 15.02.2005, 55939/00, *Sulaoja vs Eesti*, p 64.

¹³⁶ EIKo 01.06.2006, 7064/05, *Mamedova vs Venemaa*, pp 77 – 79.

Art 5 lg 4 annab vahistatud isikule õiguse taotleda menetlust, mille raames kohus otsustaks, kas isiku kinnipidamine on õiguspärane. Sellise menetluse käigus peab kohus vaatlema, kas isiku vahistus vastab siseriiklikele aktidele, kas esineb põhjendatud kahtlus ning kas vabaduse piiramine on vajalik, et tagada menetluse läbiviimine.¹³⁷

Kohtuasjas *Megyeri vs Saksamaa* ütles kohus, et kui siseriiklik kord ei näe ette automaatset vahistuse põhjendatuse kontrolli, on isikul art 5 lg 4 alusel õigus nõuda vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamist. Selline õigus ei ole mitte ühekordne õigus, vaid isikul on õigus vastavaid taotlusi teha terve vahistuses viibitud aja jooksul regulaarselt.¹³⁸ Kohtuasjas *Egmez vs Küpros* märkis kohus täpsustavalt, et automaatse perioodilise vahistamise põhjendatuse kontrolli olemasolu võib välistada vajaduse tagada art 5 lg 4-st tulenevate nõuete täitmine.¹³⁹

Kohtuasjas *Bezicheri vs Itaalia* oli arutuse all, kui pikk peaks olema vastav periood. Nimelt esitas isik järgmise taotluse vahistuse põhjendatuse kontrolli teostamise kohta natuke rohkem kui kuu aega pärast eelmisele taotlusele negatiivse vastuse saamist. Riik keeldus aga vastavat taotlust läbi vaatamast, põhjendades seda sellega, et eelmise taotluse läbivaatamisest on möödunud väga vähe aega ning isikul ei ole nii väikese intervalli tagant õigust vastavat taotlust esitada. Kahjuks ei põhjendanud EIK oma otsuses pikemalt, kuidas ta jõudis just sellise perioodini, aga ta nõustus kaebuse esitanud isikuga ning ütles, et kuuajaline vahe kahe taotluse vahel ei ole ebamõistlikult lühike aeg. Järelikult on isikul õigus esitada uus taotlus vahistuse põhjendatuse kontrolliks vähemalt iga kuu aja tagant.¹⁴⁰

Kohus märkis, et kohtu arvates nõuab juba vahistuse iseloom lühikesi vahistuse põhjendatuse kontrollide vahelisi perioode. Sellise põhimõtte tuletas kohus art 5 lg 3-st, märkides, et vahistuse kestus peab olema „rangelt piiratud“, sest selle *raison d'être*¹⁴¹ on oma olemuselt seotud menetluslike vajadustega. Kohus märkis veel, et menetluse peaks läbi viima viivituseeta. Seega järeldub kohtuotsusest üheselt, et EIK arvates peab vahistuse põhjendatuse kontrolli intervall olema otseses sõltuvuses vahistamise eesmärgist, milleks on menetluse

¹³⁷ EIKo 26.07.2001, 33977/96, *Ilijkov vs Bulgaaria*, p 94.

¹³⁸ EIKo 12.05.1992, 13770/88, *Megyeri vs Saksamaa*, p 22.

¹³⁹ EIKo 21.12.2000, 30873/96, *Egmez vs Küpros*, p 94.

¹⁴⁰ EIKo 25.10.1989, 11400/85, *Bezicheri vs Itaalia*, p 21.

¹⁴¹ olemise põhjus

läbiviimine.¹⁴² Mina lühem on vahistuse põhjendatuse kontrolli intervall, seda paremini on vahistuses viibiva isiku õigused kaitstud – seda väiksem on tõenäosus, et isik viibib vahi all põhjendamatult. Kui ka isiku vahistus peaks muutuma vahistuse kestel põhjendatuks, siis lühema intervalli puhul selgub see varem.

¹⁴² EIKo 25.10.1989, 11400/85, Bezicheri vs Itaalia, p 21.

III EESTI VAHISTAMISE KORRA JA EIÕK VÕRDLUS

EIÕK otsekohaldatavus tähendab muuhulgas ka seda, et siseriiklik kord peab olema kooskõlas EIÕK-st tulenevate nõuetega. Õigus nõuda EIÕK-ga tagatud õiguse olemasolu on vahistatut olemas sõltumata sellest, kas vastav siseriiklik kord näeb sellise õiguse olemasolu ette. Kui sellist õigust ei ole ette nähtud, võib pöörduda kohtu poole nõudega, mis tugineb otse EIÕK-le. Teisipidi ei pruugi aga iga vabaduse võtmine, mis on toimunud siseriiklike normidega täies kooskõlas ning selles mõttes sooritatud seaduse alusel, olla seaduslik tegevus EIÕK-i mõttes. Lisaks sellele, et sooritatud tegevus peab olema kooskõlas siseriikliku seadusega, peavad mõlemad, nii sooritatud tegevus kui siseriiklik seadus, olema kooskõlas EIÕK-i sätetega.¹⁴³ EIK on öelnud kohtuasjas Nevmerzhitsky vs Ukraina, et vahistusega seoses on eriti oluline jälgida õiguskindluse põhimõtet. Siseriiklikus õiguses peab olema piisava selgusega kirjas, millistel tingimustel on isiku vahistamine lubatud. Seadus peab olema sellise kvaliteediga, et isik saaks ette näha, millised on tema tegevuse võimalikud tagajärjed.¹⁴⁴

1. Kuuest kuust abstraktselt

Enne KrMS jõustumist Eestis kehtinud korra kohaselt vahistati isik korraga kaheks kuuks ning selle möödumisel pidi prokurör taotlema vahistuse pikendamist, või korraldama isiku vabastamise. Ka vahistuse pikendamisel võidi isik vahistada korraga maksimaalselt kaheks kuuks. Praeguse korra kohaselt vahistatakse aga kõik isikud KrMS § 130 lg 3 alusel koheselt korraga kuueks kuuks. Kui isik ise varem avaldust vahistuse põhjendatuse kontrolliks ei esita, toimub esimene selline kontroll kuue kuu möödudes.

EIÕK art 5 lg 1 sätestab üldreegli, et igaljuhul on õigus isikuvabadusele ja –puutumatusse, ning isikult võib vabaduse võtta üksnes erandlikul juhul. Üheks selliseks erandiks on sama lõike punkt c, mis käsitleb vahistamist ning kinnipidamist kriminaalmenetluses. Vabaduse võtmine on minu arvates oma intensiivsusest teine põhiõiguste piirang, mida EIÕK ette näeb. Ta paikneb minu arvates intensiivsusest ja ka riivatava õiguse tähtsusest kohe elu võtmise järel. Selline intensiivne sekkumine isiku põhiõigustesse eeldab, et riigi tegevusel oleks igal

¹⁴³ EIKo 25.05.1998, 24276/94, Kurt vs Türgi, p 122.

¹⁴⁴ EIKo 05.04.2005, 54825/00, Nevmerzhitsky vs Ukraina, p 111.

tema tegevuse hetkel olemas põhjendus – kui puudub alus isiku vahistamise jätkamiseks, puudub alus ka isiku vabaduse piiramiseks ning isik tuleks vabastada.

Vahistuse kestel võib juhtuda, et vahistamise taotluse läbivaatamise käigus õigesti tuvastatud vahistamise alus langeb ära. Põhiõiguse tagamise seisukohast on oluline küsimus sellest, kuidas on eluliselt tagatud, et nõue „vahistus peab kogu oma kestuse jooksul olema põhjendatud“ rakenduks ka ellu – vahistuse alus on ju ära langenud.

Kohtuasjas Mamedova vs Venemaa¹⁴⁵ peeti isikut kinni kokku natuke üle 1-e aasta aga siseriiklik kohus ei kontrollinud kordagi selle aja jooksul, kas isiku vahi all pidamine on põhjendatud, kuigi ta pikendas isiku vahistust korduvalt. Isiku vahistamise põhilise põhjusena märkis siseriiklik kohus, et isik võiv hakata hävitama asitõendeid, mis ei ole politsei poolt veel ära võetud. EIK ütles: „*Kohus leiab, et siseriiklik kohus ei kaalunud kordagi, kas kaebaja vahistuse mõistlik aeg oli möödunud. Selline analüüs oleks pidanud olema siseriikliku kohtu otsustes eriti tähtis pärast seda kui isik oli viibinud juba mitmeid kuid vahistuses*“. Sellisest sõnastusest tuleneb üheselt, et siseriiklik kohus peab omal algatusel kontrollima, kas isiku vahistus on endiselt põhjendatud. Sellisest sõnastusest saab järeldada ka seda, et isik ei pea sellise kontrolli teostamiseks tegema ise avaldust. Minu arvates on selline lähenemine ka ainuõige, sest ainult selliselt saab olla tagatud, et vahistuse põhjendatuse nõue rakenduks eluliselt.

Oponent võiks siinkohal väita, et isikul on alati olemas võimalus taotleda vahistuse põhjendatuse kontrollimist art 5 lg 4 alusel ja seeläbi tagada oma õiguste kaitse. Mina arvan, et selline lähenemine ei ole õige. Nimelt eksisteerib suur hulk inimesi, kes mingil põhjusel ei esita vastavat taotlust. Olen oma igapäevase töö käigus politseis kogenud ning ka mittetöölaste kolleegidega suheldes kuulnud, et tihti inimesed ei ole üldse kursis võimalusega esitada selline taotlus. Ilmselt ei ole neile seda õigust menetluse käigus lihtsalt tutvustatud. Lisaks esineb grupp inimesi, kes ei oska sellist taotlust kirjutada või ei julge nõ vaielda vastu tähtsale ametnikule, kes tegeleb tema jaoks hoomamatute küsimustega. Alati eksisteerib ka võimalus, et isik ise ei pruugi üldse olla kursis, et kriminaalmenetlus on jõudnud sellisesse faasi, kus enam ei ole vajalik tagada menetluse käiku vahistusega. Võib olla juhtunud, et esile on kerkinud isikut süüst vabastavad tõendid, milliste olemasolust isik ise ei olnud teadlik.

¹⁴⁵ EIKo 01.06.2006, 7064/05, Mamedova vs Venemaa, p 82.

Arvan, et nii tähtsa põhiõiguse tagamist ei saa jätta ainult isiku enese ülesandeks, kuivõrd ta ei pruugi eeltoodud põhjustel sellega ise hakkama saada. Kui isik oma põhiõiguse kaitsmisel ise ebaõnnestub ei saa ning riik neid samuti talle omaalgatuslikult ei taga, on riik ikkagi rikkunud temale art 5 lg 1-st tulenevat subjektiivset kohustust, olenemata sellest, et isikul oli võimalus nõuda selle õiguse täitmist. Mida pikemalt isik viibib isik ilma põhjuseta vahistuses, seda pikemaks muutub tema põhiõiguse riive ning samas seda raskemaks muutub riigipoolne rikkumine. Samuti, kuigi isikul on art 5 lg 4-st tulenev õigus nõuda oma õiguse täitmist, ei võta see riigilt tema kohustust tagada vastava õiguse reaalne täitmine. Lõpuks on siiski riik see, kes selle õiguse isiku jaoks realselt ka täita saab. Riigipoolset oma kohustuse mittetäitmist ei õigusta asjaolu, et isik oleks võinud sama õiguse tagajalt selle täitmist nõuda. Ma leian, et see ongi ainuvõimalik, sest kaalul on niivõrd tähtis inimõigus.

Sarnast seisukohta on EIK väljendanud kohtuasjades De Jong, Baljet and Van den Brink vs Holland¹⁴⁶ ning T.W. vs Malta¹⁴⁷. Neist esimeses märgib EIK, et pelgalt juurdepääsust kohtulikule kontrollile ei piisa, et tagatud oleks EIÕK nõuete järgimine. EIK täpsustab, et art 5 lg 3 ning art 5 lg 1 p c tekstide eesmärk on tagada automaatne kohtulik kontroll vahistuse üle. Kohtuasjas T.W. vs Malta täpsustab EIK, et art 5 lg 1 p c ning art 5 lg 3 moodustavad ühtse terviku, mille eesmärk on tagada, et isik vabastatakse koheselt, kui tema vahistus on muutunud alusetuks. Kohus jätkab, et kohtulik kontroll vahistuse üle peab olema automaatne ning see ei saa sõltuda sellest, kas isik ise esitab avalduse, või mitte, sest isik ei pruugi selleks näiteks vaimselt võimeline olla või ei pruugi rääkida vajalikku keelt. Kohus märgib, et tuleb eristada art 5 lg 3 ning lg 4, kuid on võimalik, et art 5 lg 4 võib siiski täita sama eesmärgi. Kohus küll ei täpsusta, kuidas võiks art 5 lg 4 alusel toimuv isiku poolt algatatud kontroll asendada riigi poolt algatatut, kuid ilmselt mõtleb kohus olukorda, kus isikul võimaldatakse esitada vastavaid taotlusi piisavalt tihti, isik neid ka esitab piisavalt tihti ning kohus vaatab neid läbi piisaval tihti. Nõustun, et sellises olukorras puudub vajadus kohtu poolt veel omal algatusel lisaks kontrollida vahistuse põhjendatust, kui eelmisest kontrollist on möödunud väga vähe aega. Kui isik siiski ei esita vastavaid taotlusi piisavalt tihti, on ikkagi riigil kohustus omal algatusel kontrollida vahistuse põhjendatust.

Praktikas on aga vahistuses viibiva isiku jaoks kõike tähtsam küsimus see, kui tihti peaks vastav kontroll toimuma? On mõistetav, et mida tihedamini vastav kontroll toimub, seda

¹⁴⁶ EIKo 22.05.1984, 8805/79, 8806/79, 9242/81, De Jong, Baljet ja Van den Brink vs Holland, pp 51 – 53.

¹⁴⁷ EIKo 29.04.1999, 25644/94, T.W. v. Malta, pp 41 – 43.

paremini on tagatud isiku põhiõiguste kaitse – seda kiiremini tuleb välja isiku vahistuse põhjendamatus, kui see nii peaks olema. Teisalt paneks automaatse vahistuse põhjendatuse kontrolli läbiviimine veelgi suurema koormuse meie juba niigi ülekoormatud kohtutele. Seega, nagu igal pool elus, on ka siinkohal vajalik leida tasakaal.

Kohtuasjas Assenov ja teised vs Bulgaaria¹⁴⁸ ütles kohus, viidates Bezicheri vs Itaalia¹⁴⁹ asjale, et EIÕK-st tulenevast eeldusest, et vahistus peab olema „rangelt piiratud kestusega“, tuleneb kohustus tagada vahistuse perioodiline kontroll lühikeste intervallide tagant. Viidatud Bezicheri asjas otsustas kohus art 5 lg 3 ning lg 4 alusel, et tulenevalt vajadusest piirata rangelt vahistuse pikkust, on isikul õigus nõuda vahistuse kontrolli teostamist iga ühe-kuulise perioodi tagant. See ühekuuline periood ei näita küll seda, millise ajaperioodi tagant peaks toimuma automaatne kontroll, kuid aitab meid lähemale siiski läbi selle, et annab juba suurusjärgu. See näitab, et ka EIK arvates võib ühe kuu jooksul juhtuda selliseid sündmusi, mis võivad muuta vahistuse põhjendamatuks ja seega ka isiku põhiõiguse piiramise põhjendamatuks. Kohtuasjas Erkalo vs Holland¹⁵⁰ vangistati vaimuhaige isik 5-ks aastaks võimalusega vabaneda enneaegselt. EIK tunnustas siseriiklikku korda, mille kohaselt prokurör pidi käima pikendamas isikult vabaduse võtmise jätkamist iga kahekuulise perioodi möödumisel tagantjäre. ¹⁵¹ Kui prokurör seda aga ei teinud, leidis kohus, et kahe ja poole kuu pikkune vahistuse mittepikendamine ei ole aktsepteeritav. ¹⁵² Ka see kohtulahend ei anna meile otsest vastust küsimusele, kui pika aja tagant peaks toimuma vahistuse põhjendatuse kontroll, kuid aitab siiski märgata suurusjärku.

EIK ei ole öelnud konkreetselt, millise perioodi tagant peaks toimuma vahistuse põhjendatuse kontroll, kuid mulle tundub eelneva pinnalt, et see peaks kindlasti toimuma varem kui kuue kuu pärast. Kuus kuud on minu arvates liiga pikk aeg, et ette näha, kas vahistuse alused on alles kogu selle perioodi kestel. Näiteid meie lähiriikidest:

¹⁴⁸ EIKo 28.10.1998, 24760/94, Assenov ja teised vs Bulgaaria, p 162.

¹⁴⁹ EIKo 25.10.1989, 11400/85, Bezicheri vs Itaalia, p 21.

¹⁵⁰ EIKo 02.09.1998, 23807/94, Erkalo vs Holland, p 57.

¹⁵¹ EIK tunnustas siseriiklikku korda, mille kohaselt isiku vahi all pidamise nõ üldalus oli 5-aastane vangistus, kuid mida prokurör pidi käima pikendamas kahe kuu kaupa juba kestva perioodi kohta. EIK tunnustas ka sellist siseriiklikku praktikat, et kui prokurör selle taotlusega ka hilines e esitas selle tagantjäre, ei kaotanud vahistus tingimata kehtivust.

¹⁵² Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. New York and Geneva: United Nations 2003, lk 178.

- a) Lätis teostab kohus 2-e kuu möödumisel vahistamisest vahistuse põhjendatuse kontrolli ning hiljem jätkab samuti automaatse kontrolliga;
- b) Leedus teostab kohus kontrolli 3-e kuu möödumisel ning hiljem jätkab samuti automaatse kontrolliga;
- c) Soomes teostab kohus kontrolli 2-e nädala möödumisel ning jätkab kontrolli teostamist omal algatusel iga kahe nädala tagant;
- d) Rootsis teostab kohus kontrolli samuti 2-e nädala möödumisel ning jätkab kontrolli teostamist omal algatusel iga kahe nädala tagant;¹⁵³

Peale Eesti toimub vahistuse esmane põhjendatuse kontroll kuue kuu möödumisel vahistamisest veel ka Ungaris ja Kreekas. Teistes Euroopa Liitu kuuluvates riikides toimub esmane kontroll keskmiselt 47-e päeva e 1,6-e kuu pärast,¹⁵⁴ mis minu arvates tagab inimõigusi oluliselt paremini kui esmase kontrolli toimumine alles 6-e kuu pärast. Inimõiguste kaitse seisukohast oleks väga hea, kui kehtivat süsteemi muudetaks selliselt, et riigivõimu organ teostaks omal algatusel vahistuse põhjendatuse kontrolli hiljemalt kahe kuu möödumisel isiku vahistamisest. Selline muudatus ei nõuaks kehtiva süsteemi oluliste põhimõtete muutmist. Sellest vaatepunktist vaadatuna tagas enne KrMS kehtinud kriminaalkoodeks minu arvates põhiõigusi paremini, kuivõrd vahistuse põhjendatuse kontroll toimus hiljemalt kaks kuud pärast vahistamist.

2. Vahistuse võimalik määramatus

Nagu juba üleval korduvalt märgitud, on EIÕK art 5 lg 1 ning art 5 lg 3 eesmärk tagada, et isik viibiks vahi all nii vähe, kui on võimalik. Mulle tundub, et olukord, kus Eesti seadusandluse kohaselt võetakse isik vahi alla korraga kuueks kuuks ning selleks perioodiks ei tagata automaatset vahistuse põhjendatuse kontrolli, ei tööta kuigivõrd selle eesmärgi poole, vaid pigem vastupidi. Mulle tundub muuhulgas, et selline vahistus tähendab vahistatu jaoks sisuliselt vahistamist määramatuks ajaks, mis on EIÕK-i kohaselt aga keelatud. Selgitan.

¹⁵³ T. Tonkson. Vahistamise kohaldamise kestus. Magistritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2010, lk 81 – 82.

¹⁵⁴ Statistilised andmed on arvatatud Tairi Tonskoni magistritöö lisas toodud tabelis esitatud andmete alusel. Vt: Samas, lk 81 – 82.

Asjas Baranowski vs Poola¹⁵⁵ hoiti isikut vahi all ligi 2 aastat. Algselt võeti isik vahi alla põhjendatult, kuid hiljem lõpetas siseriiklik kohus isiku vahistuse kontrollimise seetõttu, et vastavalt siseriiklikule seadusandlusele ei olnud enam vajalik vahistust pikendada pärast süüdistusakti edastamist kohtusse ning isik pidi seega jääma siseriikliku korra sõnastuse kohaselt „kohtu käsutusse“ kuni protsessi lõpuni. EIK leidis, et selline praktika, kus isik jäetakse vahistusse „kuni menetluse lõpuni“, ei ole õige ning märkis, et riik peaks ette nägema regulatsiooni, mis reguleeriks vahistuse pikendamist. Sarnaselt asjas Bykov vs Venemaa¹⁵⁶ märkis kohus, et kuigi tõesti võisid olla olemas põhjendused, mis oleks võinud õigustada isiku vahi all hoidmist väga pikalt, ei ole aktsepteeritav isiku vahistamine selgitusega „menetluse lõpuni“. Asjas Assanidze vs Gruusia¹⁵⁷ ütles kohus, et vahistus ei tohi olla määramatu või mitteettenähtav. Määramatu või mitteettenähtav on vahistus, mille lõpp ei ole vahistatu jaoks piisavalt selgelt ettenähtav. EIK leidis, et sellisel juhul oleks tegemist meelevaldse vahistusega ning ei oleks tagatud õigusselguse nõude järgimine. Mina nõustun sellise seisukohaga, sest leian, et vahistatu jaoks peab olema piisavalt selge, milline on tema õiguslik seisund ja seega tulevik.

Aastal 2009 on Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond koostanud analüüsi, milles vaadeldi vahistamiste kestust Eestis ning Soomes. Leian, et vastav töö on siiani asjakohane, kuivõrd möödab on ligikaudu 3 aastat ning vahistust reguleeriv seadusandlus ei ole selle aja jooksul oluliselt muutunud. Viidatud uuringus tuuakse välja, et 2008-ndal aastal vabastati vahistusest kokku 2159 inimest. Kõigi nende isikute vahi all viibimise keskmine aeg on 158 päeva ehk 5,2 kuud. Vahistuse keskmine kestus ei pruugi aga avaldada meile kogu tõde, sest keskmise võivad alati kõrgeks ajada üksikud äärmused. Seetõttu arvan, et elulist olukorda väljendab isegi paremini samas välja toodud asjaolu, et vahistuste mediaan oli 114 päeva ehk 3,7 kuud.¹⁵⁸ See tähendab, et kui vahistused nende suuruse järgi ritta panna, siis neist keskmise väärtus oleks 3,7 kuud. Sellest tuleneb omakorda, et järelikult viibis 1079 inimest vahi all vähem kui 3,7 kuud ning sama palju inimesi viibis vahi all rohkem kui 3,7 kuud. Kahjuks ei ole minul õnnestunud hankida konkreetsemat informatsiooni selle kohta, kui suur

¹⁵⁵ EIKo 28.03.2000, 28358/95, Baranowski vs Poola, p 55.

¹⁵⁶ EIKo 10.03.2009, 4378/02, Bykov vs Venemaa, pp 65 – 66.

¹⁵⁷ EIKo 08.04.2004, 71503/01, Assanidze vs Gruusia, p 175.

¹⁵⁸ U. Klopets. Vahistamiste analüüs. Tallinn: Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond 2009, lk 7. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48334/Vahistamiste+anal%FC%FCs.pdf> (01.05.2012).

oli nende inimeste hulk kokku, kes viibisid vahi all vähem kui kuus kuud, kuid kindel on, et neid oli aastal 2008 rohkem kui tuhat inimest ning sellest ka minu mõtte selgitamiseks piisab.

Olukorras, kus on ette teada, et vähemalt pooled isikud viibivad vahi all kindlasti vähem kui 4 kuud, ei ole minu arvates põhjendatud riigi poolt isikute vahistamine ikkagi kuueks kuuks. Selline vahistamine, kuigi mitte aastateks, nagu ülal toodud näites, kujutab endast siiski suure hulga isikute jaoks olulist määramatust tuleviku osas. Kõik need isikud, keda reaalselt hoitakse vahi all oluliselt vähem kui kuus kuud, on tegelikult terve selle aja viibinud nende jaoks määramatus vahistuses. Selliseid olukordi on reaalsuses aga väga tihti. Kohtuasjas *Mamedova vs Venemaa*¹⁵⁹ viitas kohus, et näiteks finantsasjad on sellised (tegemist oli kelmusega), kus nende iseloomust tulenevalt kaob tihti vahi all pidamise põhjendus, sel hetkel kui kogutakse kokku vajalikud dokumendid. EIK märkis, et kui isik on viibinud vahistuses juba mitmeid kuid, peaks riik kontrollima vahistuse pikkuse põhjendatust. Need inimesed vahistatakse seega sisuliselt selgitusega „menetluse lõpuni“, kuigi vormiliselt nende vahistamise määrusele tähtaega ei märgita. See aga tähendabki vastavalt Eesti korrale, et isikut võib hoida vahi all järgmised kuus kuud. Tulen veelkord meelde, et vabaduse võtmise puhul on tegemist äärmiselt olulise põhiõiguse piiramisega ning selle kasutamine riigi poolt peaks olema rangelt piiratud. Olukorras, kus riik teab juba ette, et ta nagunii ei kavatse hoida isikut vahi all 6 kuud, aga ometigi võtab isiku vahi alla kuueks kuuks, võib minu arvates öelda, et riik on käitunud isikult vabadust võttes pahas usus ja seega võtnud talt vabaduse meelevaldselt EIÕK art 5 lg 1 ning PS § 20 lg 1 mõttes. Probleemi lahendaks see, kui vahistamist otsustav kohtunik saaks vahistamismääruses määrata omalt poolt kas kuuest kuust erineva vahistamise tähtaja või kuupäeva, millal toimub kohustuslik vahistuse põhjendatuse kontroll.

3. Vahistamise eesmärgi mitteamvestamine

EIÕK-i art 5 lg 1 sätestab üldreegli, et igaüks peaks olema vabades. Sama sätte teine lause sätestab sellest põhimõttest aga erandi, ning ütleb, et teatud juhtudel siiski võib võtta isikult vabaduse. Üldeeldus peaks aga alati olema, et isikul on õigus olla vaba.

¹⁵⁹ EIKo 01.06.2006, 7064/05, *Mamedova vs Venemaa*, p 82.

Kohtuasjas *Bezicheri vs Itaalia*¹⁶⁰ ütles kohus, et vahistus peab alati olema rangelt piiratud kestusega, sest ta on olemas üksnes seetõttu, et on olemas vajadus tagada menetlust, milline peab olema läbi viidud viivitusteta. Seega on vahistuse eesmärk tagada menetluse läbiviimine. Selline eesmärk puudub näiteks siis kui menetluse tagamise eesmärgi sisuks oli vajadus kogu tõendeid, kuid vastavad tõendid on kogutud. Sellisel juhul on vahistuse põhjendus ära langenud ning isik tuleks vabastada.

Vahistuse rangelt piiratud kestuse nõue seondub kohustusega viia menetlus läbi viivitusteta. Seega, kui riik mingist hetkest alates enam ei vii menetlust läbi erilise hoolega, lakkab vahistus sellest hetkest alates olemast põhjendatud ning isik tuleks vabastada.¹⁶¹ Kui riik ei tee omalt poolt kõik, et viia menetlus läbi viivitusteta, ei saa ta ka põhjendada vahistust väitega, et on vaja tagada menetluse läbiviimist.

Kohtuasjas *Mamedova vs Venemaa*¹⁶² peeti isikut kinni põhjendusel, et ta võib asuda hävitama veel kogumata tõendusteavet. EIK märkis, et selline põhjus oli sobilik esialgu, kuid ammendus koheselt kui vajalik tõendusteave oli kogutud. EIK märkis, et kuivõrd isik oli viibinud mitmeid kuid vahistuses, oleks siseriiklik kohus pidanud analüüsima, kas isiku vahistuse mõistlik periood on ehk möödunud. Kohus märkis samas, et näiteks finantsasjad on sellised, kus vahistuse põhjendus võib ära langeda koos vajalike tõendite kogumisega. Seega on olemas mõned kuriteod, milliste puhul vahi all hoidmise vajadus langeb ära suhteliselt varsti pärast vahistamist.

Minule tundub, et olukord, kus Eesti seadusandluse kohaselt võetakse isik vahi alla kohe kuueks kuuks, ei pruugi olla kooskõlas EIÕK art 5 lg 3 tuleneva nõudega, et vahistuse kestus peab olema rangelt piiratud kestusega. Sisuliselt puudub isiku vahistamisel kuueks kuus seos vahistuse sisulise poolega – ei ole toimunud kaalumist, kui pikaks perioodiks isik vahistada, sest vastavalt kehtivale korrale saab esialgsel vahistamise taotluse läbivaatamisel lahendusi olla kaks: taotlus mitterahuldamine, mille järel isik vabastatakse või taotluse rahuldamine, mille korral isik vahistatakse koheselt kuueks kuuks. Taotluse selline lahendamine ei sisalda kaalumist näiteks selles osas, kui pikk aeg kulub vajalike dokumentide kogumiseks. Juba vahistamise momendil võib olla selge, et paari nädalaga saavad kõik need vajalikud tõendid kogutud, milliste kogumise vajadus oli algselt vahistuse põhjenduseks. On ilmne, et ka teiste

¹⁶⁰ EIKo 25.10.1989, 11400/85, *Bezicheri vs Itaalia*, p 21.

¹⁶¹ EIKo 08.10.2009, 10664/05, *Mikolenko vs Eesti*, p 63.

¹⁶² EIKo 01.06.2006, 7064/05, *Mamedova vs Venemaa*, pp 79 – 82.

vahistamise aluste puhul esineb sarnaseid ettenähtavaid olukordi. Minu arvates on selliste menetluste hulk pigem vähemuses, kus me oskame praegusel hetkel ette arvata, millised on asjaolud 6-e kuu pärast. Kas ka siis eksisteerivad asjaolud, mis endiselt õigustavad isikult vabaduse võtmist? Kohtuasjas Bykov vs Venemaa¹⁶³ ütles EIK, et aja möödudes vahistuse põhjendused muutuma, et peegeldada päriselus toimunud muudatusi ning lisaks peab neist põhjendustest tulenema, kas vahistuse alused olid õigustatud terve menetlus kestel.

Minu arvates oleks inimõiguste kaitse seisukohalt sellises olukorras kõige rohkem kasu sellest, kui vahistust korraldav seadusandlus korraldatakse ümber selliselt, et kohus saaks vahistada isiku tähtajaliselt, mida ta siiani ei saa. Selliselt saaks kohus, nähes, et vahistust õigustav põhjendus ei kesta ilmselt eriti kaua, seada vahistusele kuuest kuust lühema ajapiiri. Julgen arvata, et see tooks kaasa muudatuse paremuse suunas just uurimisasutuste töös, sest ees oleks konkreetne ja eluline tähtaeg. Oletan, et selline ümberkorraldus kajastuks positiivselt ka tõendite kvaliteedis ning hulgas, sest menetlejal ei oleks enam võimalik lükata tõendite kogumist edasi määramatusse tulevikku, vaid ta peaks need toimingud läbi viima lühema, kohtu poolt määratud mõistliku aja jooksul.

4. Vahistuse põhjendatuse kontrolli taotlemise intervall

KrMS-i §-s 137 lg 1 näeb ette vahistuse põhjendatuse kontrolli, mille kohaselt võib kahtlustatav, süüdistatav või kaitsja esitada eeluurimiskohtunikule taotluse kontrollida vahistuse põhjendatust, kui vahistamisest on möödunud kaks kuud. Taotlus vaadatakse lg 2 kohaselt eeluurimiskohtuniku poolt läbi viie päeva jooksul. Kui taotluse läbivaatamisest on möödunud 2 kuud, võib isik esitada uue samasisulise taotluse. Regulatsioon ei sätesta, mitu sellist taotlust võiks isik vahistuse kestuse jooksul kokku esitada. Samuti ei sätesta regulatsioon ühtegi piirangut selle kohta, millistele tingimustele peaks vastav taotlus vastama.

Ei ole kahtlust selles osas, et Eesti regulatsioon vastav EIÕK art 5 lg 4-st tulenevatele nõuetele selles osas, et vastava taotluse vaatab läbi kohus. Samuti on tagatud õigus, et taotluse läbivaatamise käigus vaadeldakse vahistuse põhjendatust.

Küsitav on aga ajaperioodi pikkus, mille järel saab isik esitada järgmise taotluse põhjendatuse kontrolli teostamiseks. Nagu enne mainitud, saab Eesti seadusandluse kohaselt teha seda kahe

¹⁶³ EIKo 10.03.2009, 4378/02, Bykov vs Venemaa, p 65.

kuu möödumisel eelmise taotluse läbivaatamisest või vahistamisest. Taotluste esitamise intervall oli vaatluse all kohtuasjas Bezicheri vs Itaalia,¹⁶⁴ kus isik esitas järgmise taotluse oma vahistuse põhjendatuse kontrollimiseks natuke rohkem kui kuu aja pärast. Riik seda taotlust läbi ei vaadanud, põhjendades seda sellega, et eelmisest kontrollist on möödunud veel liiga vähe aega. EIK ütles menetluse tagamisele kui vahistuse eesmärgile viidates, et isikul oli õigus nõuda uut vahistuse kontrolli, kuigi eelmise taotluse läbivaatamisest oli möödunud napilt kuu aega.

Seega ilmneb, et kuigi EIK praktika pinnalt on isikul õigus nõuda oma vahistuse põhjendatuse kontrollimist iga kuu aja tagant, siis näeb meie kord ette vastava taotluse esitamise iga kahe kuu tagant. Viidatud kaasuses toodud asjaolud on sarnased meil kehtiva seadusandlusega ning ma ei näe ühtegi põhjust, miks ei peaks olema vastav kaasus rakendatav ka Eesti suhtes. Seega olen seisukohal, et selles osas ei vasta KrMS § 137 lg 1 p 1 ning lg 2 EIÕK art 5 lg 4-st tulenevatele nõuetele. Hr Rait Maruste on viidanud samale probleemile oma artiklis „Eesti kohtusüsteem ja õigusemõistmine eemalt vaadates“, märkides, et kahekuuline intervall on ilmselt liiga pikk periood.¹⁶⁵

Bezicheri asjas tehti otsus juba 26.09.1989 ehk ligikaudu 15 aastat enne KrMS jõustumist – soovi korral oleks Eesti seadusandja jõudnud oma seadusandluse viia kooskõlla või seda üldse mitte vastu võtta sellisel kujul.

5. Vahistuse asendamise kord

KrMS § 135 kohaselt on ette nähtud tõkend „kautsjon“, mis seisneb selles, et kohus määrab kohus süüdistatava taotlusel rahasumma, mille isik ise või keegi kolmas maksab kohtu hoiuarvele. Teise sarnase tõkendina näeb KrMS ette elukohast lahkumise keelu, mis seisneb keelus lahkuda elukohast kauemaks kui 3-ks päevaks. Kuid selle vaatlemine siin kõrvuti vahistuse ning kautsjoniga on vaieldav, sest elukohast lahkumise keelul puudub vahistusega selline suhe, nagu on seda kautsjonil. Sellest tulenevalt puudub elukohast lahkumise keelul kui tõkendil ka side EIÕK art 5-ga ning seetõttu ma seda tõkendit siinkohal ei vaatle.

¹⁶⁴ EIKo 25.10.1989, 11400/85, Bezicheri vs Itaalia, p 21.

¹⁶⁵ E. Kergandberg, H. Salmann, H. Jõks, A. Pärsimägi, K. Kerstna-Vaks, M. Vutt, K. Valk, M. Eerik. Kohtute aastaraamat 2008. Tartu: Riigikohus 2009, lk 67.

EIÕK-s näeb tagatise rakendamise süsteemi *expressis verbis* ette art 5 lg 3 teine lause, mis kõlab: „Vabastamist võidakse seostada tagatistega ilmuda asja arutamisele.” EIÕK ei sätesta piiranguid selles osas, milliseid tagatise võivad riigid nõuda. Nõnda ongi EIK aktsepteerinud oma praktikas väga erinevaid tagatise. Muuhulgas on EIK aktsepteerinud tagatise näiteks raha, võlakirju, hüpoteegi seadmist süüdistatava kodule,¹⁶⁶ liikumispiirangu¹⁶⁷ või politsei järelevalve¹⁶⁸ kehtestamist või reisidokumendi hoiustamist kohtus.¹⁶⁹

Eesti vahistamise kord sätestab lisaks kautsjonile teise vahistust asendava tõkendina elektroonilise valve. Elektroonilise valve piirab eelkõige isiku kahte põhiõigust: õigus vabadusele ning õigus privaatsusele. Elektrooniline valve seisneb selles, et GPS-seadme abil jälgitakse, kas isik järgib talle kohtu poolt määratud liikumispiirangut. Kriminaalhooldusametnik saab reaalselt jälgida isiku liikumist ja seega olla kindel, et isik ei liigu kohtades, mille külastamise kohus on keelanud või ei lahku kohast, kus kohus on käskinud tal olla. Varasemalt oli elektroonilist valvet võimalik kohaldada üksnes süüdimõistetute suhtes. Alates 01.09.2011 kehtiv KrMS redaktsioon näeb ette elektroonilise valve kohaldamise lisaks süüdimõistetutele ka vahistatu suhtes.

Kohtuasjas *Wemhoff vs Saksamaa*¹⁷⁰ ütles EIK, et kui ainus alles jäänud põhjus isiku vahi all hoidmiseks on kartus, et isik võib minna pakku ja mitte ilmuda kohtusse, on kohtul kohustus vabastada isik tagatise vastu siis, kui isikult on võimalik saada tagatist, mis tagaks piisaval määral tema ilmumise kohtusse. Kohus viitas sama punkti teises lõigus, et määratav tagatis peab olema seotud isiku olukorraga – näiteks finantsasjas, millega tegemist ka oli, oli kohtu arvates isiku kohalolu tagamiseks kohane määrata tagatise suurus rahaline makse.

KrMS § 135 lg 4 sätestab, et kautsjoni suurus määrates lähtub kohus ähvardava karistuse raskusest, kuriteoga põhjustatud kahju suurusest ja kahtlustatava või süüdistatava varalisest seisundist. Selline olukord ei pruugi olla aga kooskõlas ülalviidatud kohtulahendiga, sest see ei sätesta, et kautsjoni summa määramisel peab eesmärgiks olema tagada isiku ilmumine kohtuistungile. KrMS § 135 lg-s 4 nimetatud asjaolusid võib küll võtta arvesse, kuid need ei saa olla põhilisteks põhjendusteks. On oluline, et tagatise küsimise eesmärk ei ole kahju

¹⁶⁶ EIKo 15.11.2001, 25196/94, *Iwańczuk vs Poola*.

¹⁶⁷ EIKo 27.05.1991, 12541/86, *Ciancimino vs Itaalia*, p 2.

¹⁶⁸ EIKo 22.02.1994, 12954/87, *Raimondo vs Itaalia*.

¹⁶⁹ EIKo 09.07.1985, 10670/83, *Schmid vs Austria*, p 195; J. McBride, lk 72 – 74.

¹⁷⁰ EIKo 27.06.1968, 2122/64, *Wemhoff vs Saksamaa*, seeria A, p 15.

hüvitamine, tsiviilhagi tagamine vms ja seega ei saa olla otsest seost tagatise suuruse ning kuriteoga tekitatud kahju või kuriteo käigus käideldud raha hulga vahel.

Asjas *Neumeister vs Austria* ütles EIK, et liiga suur kautsjoni summa rikub isiku õigust kautsjonile.¹⁷¹ Liiga suure kautsjoni summa seadmine rikub liigselt isiku õigust tagatisele, sest isik ei pruugi olla võimeline sellist tagatist andma – tegemist oleks ebarealse nõudega. Isikul oleks küll olemas õigus, kuid see oleks illusoorne, mitte sisuline. Mulle tundub, et selle valguses võis kuni 01.09.2011 olla kaheldav Eesti seadusandluse kooskõla EIK art 5 lg-ga 3 osas, kus see ei sätestanud suuremat valikut tõkendeid. Käesoleval hetkel on minu arvates olukord muutunud paremuse poole seoses elektroonilise valve regulatsiooni jõustumisega. Küll aga on vaieldav vajadus KrMS § 135 lg-st 4 tuleneva piirangu järgi, mis sätestab, et kautsjoni miinimumsumma on viissada päevapalka. Selline piirang võib tekitada olukorra, kus juba kõige väiksem kautsjoni summa, mida üldse on võimalik kehtestada, on isiku jaoks liiga suur ning seega ei ole sellise isiku suhtes kautsjoni kohaldamine võimalik. EIK on öelnud, et mõningate kuritegude puhul kautsjoni kohaldamise välistamine piirab kohtuniku otsustamisvabadust ning seetõttu ei saa kohtunik valida situatsioonis menetlust kõige paremini tagavat tõkendit.¹⁷² Minu arvates on sama, kohtuniku otsustamisvabadust piirav toime ka nõudel, et kautsjoni summa peab olema vähemalt viissada päevapalka. Seetõttu võib vastav piirang olla vastuolus EIÕK-ga.

Toon eelneva selgitamiseks hüpoteetilise näite. On töötut ning rahatu vene rahvusest meesterahvas, kes seostab ennast vene kultuuriruumiga ning kes elab Narvas. Tema ema elab üks kilomeeter Narvast ida pool Venemaal Jaanilinnas. Noormees ise ei ole kunagi käinud Eestist väljas mõnes Lääne-Euroopa riigis, ei oma seal tuttavaid ning ei oma sinna reisimiseks ressursi. Kui nüüd osutub selline isik kahtlustatavaks kuriteos ning tuvastatakse, et esineb Venemaale pakkuminemise oht, tõstatub küsimus vajadusest määrata isikule tõkend. Kuivõrd näidiskaasuse noormehel puuduvad rahalised ressursid, jäävad kohtu käed tema tõkendi valimisel seotuks: valikusse jäävad vahistamine ning elukohast lahkumise keeld. Elukohast lahkumise keeld ilmselt ei täidaks soovitatavat menetluse tagamise eesmärki, kuivõrd see ei takista isikul minemast Venemaale. Vahistus kui tõkend seda tagaks, kuid see riivab isiku põhiõigusi juba väga tugevalt. Kautsjoni jaoks ei ole inimesel lihtsalt raha. Mina näen, et sellises konkreetsetes kaasuses on väga hea, kui Eesti seaduskord näeb uudse tõkendina ette

¹⁷¹ M. Macovei, lk 33.

¹⁷² EIKo 19.06.2001, 39360/98, S.B.C. vs Ühendkuningriik, pp 18-21.

elektroonilise valve kohaldamise. Sellise tagatise andmine on isiku jaoks võimalik ning samas on see tema jaoks oluliselt leebem meetod kui vahistamine. Samas tuleb siiski tõdeda, et elektrooniline valve piirab nii isiku vabadusõigust kui ka õigust privaatsusele väga olulisel määral. Kuigi elektrooniline valve on juba oluliselt vähempiiravam tõkend kui vahistus, peaks kohus kaaluma siiski, ehk on isiku suhtes võimalik kohaldada veelgi leebemaid tõkendeid. Mulle tundub, et näidiskaasuses võiks kohus rakendada tõkendina näiteks passi loovutamist kohtu valdusesse. Ilmselt selline tõkend tagaks isiku kättesaadavuse piisavalt kindlalt, sest isik kaotaks oma ainukese pakkuminemise võimaluse. Boonusena ei oleks piiratud isiku liikumisvabadus ning tema õigust privaatsusele ei rikutaks.

Tagatise süsteemi mõtte on tagada, et isiku isik viibiks vahistuses võimalikult lühikeselt – on parem kui isik viibib tagatise vastu vabaduses kui ilma tagatiseta vahistuses. Eelnevalt viidatud nõudele, et kohus peab vabastama isiku tagatise vastu, kui temalt on võimalik saada piisavat tagatist,¹⁷³ korrespondeerub kahtlemata riigi kohustus tagada vastava nõudeõiguse täitmine,¹⁷⁴ mis hõlmab eneses ka kohustust tagada selle täitmiseks vajalikud vahendid seadusandluses – st vajalikud tõkendid. Ei saa eeldada, et seadusandja oskaks ette näha tõkendeid kõikvõimalike olukordade kohta, kuid mina arvan, et seadusandja võiks püüelda kahe eesmärgi poole:

- 1) et võimalikult suurele hulgale inimestele oleks võimalik kohaldada vahistuse asemel alternatiivset tõkendit ning
- 2) et isikutele kohaldatavad tõkendid oleksid nii leebed kui võimalik ilma vahistuse eesmärki kahjustamata.

Minu arvates võiks kehtiv seadusandlus võimalike tagatiste koha pealt olla natuke laiem. Kõige lihtsam variant seadusandja jaoks oleks ilmselt sätestada tänasest laiem kuid siiski suletud nimekiri tõkendeid. Näiteks võiks seadusandlus ette näha ülal juba ära märgitud reisidokumendi kohtule loovutamise. Samuti võiks kaaluda kautsjoni asemel isiku kinnisvarale hüpoteegi seadmist. Kautsjoni kohaldamisala võiks laiendada oluliselt, kui tühistada KrMS § 135 lg-st 4 tulenev piirang, et kautsjoni miinimumsumma on viissada päevapalka. Selline piirang ei võta

¹⁷³ EIKo 27.06.1968, 2122/64, Wemhoff vs Saksamaa, seeria A, p 15.

¹⁷⁴ R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura 2004, lk 123.

Teine, keerulisem variant oleks näha ette lahtine nimekiri tõkenditest ehk mitte siduda kohut ja isikut võimaliku tõkendite ringiga, vaid lubada sel teemal läbirääkimisi. Põhiõiguste kaitsmise seisukohast oleks ilmselt kasu ka sellest, kui tagatise andmise kõnelusi võiks peale menetlusaluse isiku alustada omal algatusel ka kohus. Lõppude lõpuks – seni kuni tagatise andmine ei põhjusta kannatusi kolmandatele isikutele, on ju oluline, et oleks tagatud isiku põhiõigus vabadusele. Lähenemise muutmine selliselt võiks vähendada meie vanglate koormust, kuigi ilmselt suurendaks kohtute oma.

KOKKUVÕTE

Iga aasta vahistatakse Eestis ligikaudu 2200 inimest.¹⁷⁵ Vahistamine ei ole küsimus isiku igapäevaolu väikesest häirimisest. Vastupidi häirib vahistus isiku igapäevaolu väga palju. Vahistus erinevalt isiku vabadust sama palju piiravast vahendist vangistusest, ei ole tihti ettenähtav ja on seega inimese jaoks ka üllatuslik. Kuivõrd isikult vabaduse võtmine vahistusega sekkub süütuse eeldusesse olukorras, kus menetlus alles käib, tähendab see isiku jaoks olulist ebakindlust. Ta mõistab menetleja tegevusest ja kuuleb ka kohtus, et esineb põhjendatud kahtlus ning vahistamise alus, mis õigustavad temalt vabaduse võtmist. Kuid olenemata sellest, et on juba sekkunud süütuse presumptsiooni, ei või isik olla siiski ka päris kindel selles, et menetlus ka lõppeb tema jaoks süüdimõistva kohtuotsusega.

Kuivõrd isiku vahistamine on niivõrd raske sekkumine isiku vabadusõigusesse, peaks selle õigusega võimaliku piiramisega läbi vahistuse käima ringi ettevaatlikult. EIK on korduvalt märkinud, et vahistuse kestus peab olema rangelt piiratud ning seotud oma eesmärgiga – see tähendab, et isik tuleks vabastada kohe kui langeb ära see põhjus, miks isik esialgu vahistati.

Käesoleva töö eesmärk oligi uurida, kuidas on EIÕK-ga kooskõlas Eesti vabariigi praktika, et kõik isikud vahistatakse korraga kohe kuueks kuuks. Selleks analüüsisin esmalt Eesti vastavat korda ja jõudsin selle põhjalt järeldusele, et kehtiv süsteem tõesti on selline. Kui esinevad samaaegselt põhjendatud kuriteokahtlus ning vahistamise alus, võetakse isik automaatselt vahi alla kuueks kuuks, hoolimata sellest, milline on menetluslik vajadus. Võrdlemise mõttes vaatlesin ka enne KrMS kehtinud seadusandlust, kus kriminaalmenetluse koodeks sätestas tänasest kardinaalselt erineva süsteemi, mille kohaselt isik vahistati korraga maksimaalselt kaheks kuuks, mida prokurör pidi käima iga kahe kuu tagant uuesti taotlemas.

Töö teises peatükis vaatlesin EIÕK-i vahistust reguleerivat regulatsiooni osas, kus see seondus minu uuritava temaga. Sellise tegevuse eesmärk oli koguda kokku erinevad printsiibid ja üldnõuded, mida saaks hiljem arvesse võtta EIÕK ja siseriikliku korra võrdlemisel. Tegin seda neljas osas:

- 1) Esmalt vaatlesin art 5 lg 1-st tulenevaid üldiseid nõudeid vahistamise korrale: vaatlesin, kuidas EIK sisustab vahistuse mõistet, aluseid ja põhjendatud kahtluse nõuet;

¹⁷⁵ U. Klopets, lk 7.

- 2) Teiseks vaatlesin art 5 lg 1 p c-st tulenevat vabaduse võtmist lubavat erandit. Selle punkti alusel vaatlesin, kuidas EIK sisustab vabaduse eeldamise reeglit, nõuab, et vahistus ei tohi olla kohustuslik ning nõuab, et siseriiklikud kohtud ei kasutaks vahistust pikendades stereotüüpseid põhjendusi;
- 3) Kolmandaks vaatlesin art 5 lg 3-st tulenevaid nõudeid, et vahi all pidamise jätkamise põhjendatust peab selgitama võim, vahistuse arenedes peavad arenema põhjendused, riik peab vahistatuga kriminaalasja menetledes jälgima erilist hoolt ning riik peab kaaluma alternatiivseid meetodeid menetluse tagamiseks;
- 4) Neljandaks vaatlesin art 5 lg 4-st tulenevat isiku õigust nõuda vahistuse põhjendatuse kontrollimist;

Töö kolmandas peatükis tegin eelneva põhjal järgmised järeldused:

- A. EIK ei ole öelnud konkreetselt, et isiku vahistamine korraga kuueks kuuks oleks vastuolus EIÕK-ga. Kuid seda teades peab võtma arvesse, et EIK oluline põhimõte on see, et kaasusi ei lahendata *in abstracto* ning seetõttu ei pruugi kuuekuuline kohene vahistamine lõppeda rikkumisena, kui isik on näiteks ise esitanud taotluse vahistuse põhjendatuse kontrolliks või on kohus ise muude toimingute raames kontrollinud vahistuse põhjendatust. Märkimist väärib kindlasti aga, et riike, kus isik vahistatakse koheselt korraga kuueks kuuks, on Euroopa Liidus ainult 3 ning ülejäänud riigid vahistavad isiku korraga keskmiselt 1,6-ks kuuks, mis on oluliselt madalam näitaja kui meie 6 kuud.
- B. Isiku vahistamisel korraga kuueks kuuks võib olla tegemist määramatu vahistamisega EIÕK mõttes. Nimelt on vahistamiste kestuste mediaan Eestis 3,7 kuud. Seega riik, võttes kõik isikud ühtemoodi vahi alla kuueks kuuks, teades ise samal ajal, et vähemalt pooli neist ei kavatse ta hoida vahi all nelja kuudki, käitub ta kõigi nende suhtes minu arvates pahas usus.
- C. Kehtiv vahistamise kord, võttes isiku vahi alla kohe korraga kuueks kuuks, ei võta arvesse seda, et vahistamise eesmärgiks peab olema menetluse tagamine.
- D. Kehtiv vahistuse põhjendatuse kontrolli kord lubab isikul esitada taotluse vahistuse põhjendatuse kontrolliks iga kahe kuu tagant. EIÕK aga nõuab, et isik peab saama seda teha iga kuuajalise perioodi möödumisel.
- E. Kehtiv vahistuse asendamise kord näeb ette kaks vahistust asendavat tõkendit. EIÕK nõuab, et riik peab vabastama isiku, kui talt on võimalik saada tagatist ning selle vastu

vabastamine tagaks menetlust piisavalt. Kehtiv seadusandlus ei pruugi ette näha sobivaid ning samas isikut võimalikult vähe piiravaid vahistust asendavaid tõkendeid.

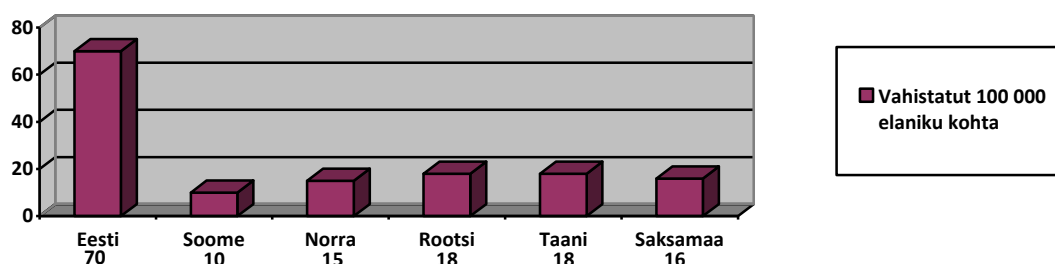
Eelnevast tulenevalt teeksin järgmised ettepanekud:

- a) Eesti seadusandlust võiks muuta selliselt, et kas isikut ei võeta vahi alla korraga kuueks kuuks, või äärmisel juhul tagatakse kuueks kuuks vahistatud isikule automaatne vahistuse põhjendatuse kontroll selleks perioodiks näiteks iga kahe kuu tagant. Kuigi selline arvamused vastandub Eerik Kergandbergi arvamusega, mida ta on väljendanud raamatus „Kriminaalmenetlus“,¹⁷⁶ arvan, et eelmine vahistuse kord, mis vahistas isiku korraga kuni kaheks kuuks, tagas põhiõigusi just a priori paremini sellest tulenevalt, et isikule oli tagatud iga kahe kuu tagant vahistuse põhjendatuse kontrolli toimumine – iga kahe kuu tagant oli vaja uuesti sisustada, miks endiselt esinevad vahistust õigustavad asjaolud.
- b) Kehtivat süsteemi muudaks põhiõiguse-sõbralikumaks ka see, kui kohtunikul oleks vahistust otsustades võimalus ise määrata tähtaeg, milliseks isik võetakse vahi all.
- c) Periood, millise möödudes isik saab taotleda vahistuse põhjendatuse kontrollimist, on meil liiga pikk – 2 kuud. EIK on väljendanud arvamust, et isikul on õigus nõuda vahistuse põhjendatuse kontrollimist ühekuulise perioodi möödumisel. Järelikult peaks kehtivat seadusandlust muutma selliselt, et isikul oleks õigus nõuda vahistuse põhjendatuse kontrollimist hiljemalt ühe kuu möödumisel eelmisest vastavast kontrollist.
- d) Eesti vahistamise kord näeb ette ainukeste vahistust asendavate tõkenditena ette kautsjoni ning elektroonilise valve. Kuivõrd kautsjon ei ole paljude inimeste jaoks rahaliselt võimalik kuid elektrooniline valve riivab isiku põhiõiguseid siiski väga tugevasti, võiks seadusandlik võim kaaluda muude vahistust asendavate tõkendite sätestamist seaduses või kaaluda suisa kohtule vaba volituse andmist tagatise seadmisel – läbirääkimiste käigus võib selguda, et isik on võimeline pakkuma muid kolmanda peatüki 5-ndas jaotises nimetatud tagatise.

Eesti vahistuste keskmine pikkus on 5,2 kuud, mis on oluliselt pikem kui sama periood Soomes või Rootsis, kus need on vastavalt 3,5 ja 0,8. Sellest tuleneb üheselt, et meie kohtute valmisolek isik vajadusel vahistada on palju suurem kui teistes eelpool mainitud riikides.

¹⁷⁶ E. Kergandberg, M. Sillaots, lk 209 – 213.

Sama näitab minu arvates väga hästi ka suhtarv selle kohta, kui suur hulk vahistatuid on riigil 100 000 elaniku kohta:¹⁷⁷

Selline olukord, kus Eestis viibib korraka vahi all 100 000 isiku kohta ligikaudu 70 inimest ning samas meie lähinaabrite juures Soomes 7 korda vähem ehk 10 inimest, tekitab küsimuse, et millest tuleneb selline erinevus? Ilmselt mõjutab vahistuste niivõrd erinevat struktuuri muuhulgas ka ühiskondade teatud erinevus, kuid minu arvates ei ole meie ühiskonnad ju praegusel ajal enam nii erinevad, et õigustada vahistuste kestuse suisa seitsmekordset erinevust. Leian, et ilmselt kõige olulisem faktor, mis mõjutab vahistuste nõnda erinevat kasutamist, on kindlasti vahi alla võtmist reguleeriv seadusandlus. Erinevalt Eestist ei vahistata näiteks Soomes isikut korraka mitte kuueks kuuks, vaid isik võetakse esialgu vahi alla kaheks nädalaks. Isiku vahistamine nii pikaks perioodiks ei näita kindlasti välja riigi austust isiku vabaduse vastu. Ilmselt ongi meie seadusandlus põhjustanud selle, et kohtunikud võtavad isiku vahi alla hoopis kergekäelisemalt. Kahjuks ei ole meil aga sätestatud adekvaatset süsteemi, mis tagaks põhiõiguseid vajalikul määral neile isikutele, keda on vajalik hoida vahistuses just lühikest aega.

¹⁷⁷ U. Klopets, lk 7.

Harmony of Estonian detention regulation with the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms in part where Estonian regulation detains a person at once for six months

SUMMARY

Every year about 2200 people are detained in Estonia.¹⁷⁸ Detention changes person's life. It's not a question of small influences. Detained person has been deprived of his liberty and he can't continue living his everyday life the way he is used to do it. Detention, unlike imprisonment, which also deprives person of his liberty to the same extent, is seldom foreseeable and because of this is almost always a surprise. By depriving person of liberty at the time investigation is still been conducted, court partly denies presumption of liberty for this person. At this stage of investigation, person can't be certain about his future – how long will he be detained? Although reasonable suspicion and grounds for detention are presented at the trial, it's not sure that the same person will be convicted or even prosecuted later.

As detention involves deprivation of liberty and is due to this a strong intervention to presumption of liberty, this measure should be used with precaution. European Court of Human Rights (ECtHR) has repeatedly stated that the use of detention should be strictly limited – length of detention should be in accordance with the grounds it is based on. This means that person should be released as soon as the original ground for detention is no longer sufficient or relevant. For example, if the original ground for detention was to ensure collection of unmolested evidence and the evidence is collected in 1 week, the ground for detention is no longer relevant after the collection of evidence.

Objective of this work was to find out whether Estonian regulation of detention is in harmony with the European convention on human rights in part where Estonian regulation detains person for six months at once. For this I first analysed Estonian regulation of detention and came to a conclusion that Estonian regulation really does authorise detention for six months at once. If reasonable suspicion and grounds for detention are established, person is automatically detained for six months with no regard to his personal situation or procedural necessities. To have an alternative view on the question, I compared current regulation to the regulation before that. Old regulation set totally different rules of detention – person was

¹⁷⁸ U. Klopets, lk 7.

detained for maximum of 2 months at once, but this could have been extended by court if necessary.

In the second chapter I reviewed the requirements of ECHR that are in touch with Estonian regulation of detention in part where it detains persons at once for six months. The purpose of this work was to collect all appropriate requirements and principles of ECHR that I could later compare to Estonian regulation of detention. I did this in four parts:

- 1) First, I looked for general requirements for regulation that authorises detention. I analysed, how ECtHR furnishes the grounds for detention and reasonable suspicion;
- 2) Second, I inspected the exception that allows deprivation of liberty – art 5 § 1 (c). I analysed presumption of liberty and other related subjects;
- 3) Third, I inspected requirements derived from art 5 § 3: requirement that detention has to be justified at all times, requirement of special diligence and requirement that the justifications for continuation of deprivation of liberty must evolve as time passes;
- 4) Fourth, I analysed persons right to bring proceedings challenging the lawfulness of detention before the court;

In third chapter of my work I compared these regulations to each other and came to these conclusions:

- A. ECtHR hasn't stated that detaining person at once for six months would be *abstracto* incompatible with the convention. It must be considered that ECtHR never solves cases *abstracto*. This means that detaining person for six months at once might be an infringement in *abstracto*, but it will not be a problem if persons rights are guaranteed otherwise – for example if he files applications to have lawfulness of his detention examined by a court and detention is reviewed so or if court reviews detention on his own motion during other proceedings. It is still noteworthy that in EU there are only 3 countries that deprive person of his liberty for six months at once. Other countries detain person at once for average of 1.6 months, which is much smaller number than 6 months.
- B. Detaining person at once for 6 months might be indefinite detention in the meaning of convention. Precisely, median of Estonian detentions is 3.7 months. This means that government, depriving approximately 2200 persons of their liberty every year, knows even before detaining them, that he will release about half of them after the period of

six months. I find that government, doing so, acts in bad faith and deprives persons of their liberty arbitrarily.

- C. Current regulation, authorising deprivation of liberty at once for six months, has no regards to the requirement that length of detention has to be related to the grounds of detention.
- D. Current regulation gives person a right to challenge the lawfulness of his detention once after every two months, although ECtHR has stated that person has right to do so once every month.
- E. Current regulation only states two measure that can be used as an alternative to detention – bail. ECHR requires, that person has to be released if he is in position to provide securities to guarantee his presence at trial. Current legislation states no restraints that could be used on persons who couldn't provide monetary guarantees, but could provide other, non-monetary guarantees.

Considering above, I would like to make following suggestions:

- 1) Current legislation should be changed the way that person would not be detained for six months at once. If this could not be accomplished, then automatic review of lawfulness of detention should be applied after every two months or less.
- 2) Current legislation should be changed the way that when deciding whether detain person or not, judge would have option of choosing length of detention in frames set by law.
- 3) Period after which person can apply for review of lawfulness of his detention, is currently too long, 2 months. It should not be longer than one month.
- 4) Estonian legislation sets bail and electronic surveillance as only alternatives for detention. As many people are not in position to provide monetary guarantees and electronic surveillance is very restrictive, government could consider stating other restraints in appropriate acts.

Average length of detention in Estonia is 5.2 months, which is much longer than same period in Finland or Sweden, where they are appropriately 3.5 and 0.8 months. From this we can derive that Estonian courts are much more likely to deprive a person of his liberty that courts in Finland or Sweden. I think this is best shown by the number of detainees country has for

each 100 000 citizens. Estonia has 70 detainees for every 100 000 citizen, while Finland has 10, Norway 15, Sweden 18, Denmark 18 and Germany 16.¹⁷⁹

Situation, where Estonia has 70 detainees for every 100 000 citizens while our neighbour Finland has only 10, makes me ask, what causes that big difference? Are our environments or people that different? Although Finland is a bit wealthier and more developed country, I don't think that differences are that big. I find that this difference is mainly caused our legislation – precisely about the fact that Estonian legislation authorises detaining a person at once for six months. Finnish regulation on other hand detains person at once for 2 weeks. I find that Estonian regulation as it is now shows very little respect to presumption of liberty. Sadly, due to current legislation, most damage is done to persons that should be detained for shortest period. I find that current legislation doesn't protect right to liberty sufficiently.

¹⁷⁹ U. Klopets, lk 7.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. R. Maruste. Konstitutsionalism ning põhiõiguste ja –vabaduste kaitse. Tallinn: Juura 2004.
2. E. Kergandberg, M. Sillaots. Kriminaalmenetlus. Tallinn: Juura 2006.
3. E. Truuväli, O. Kask, L. Lehis, H. Lindpere, U. Lõhmus, Ü. Madise, K. Merusk, R. Narits, V. Olle, J. Põld ja H. Schneider. Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2002.
4. B. Levin, H. Randalu, K. Paas, J. Adojaan, O. Püssa, I. Rummel, V. Raudsalu, B. Heiman, B. Varm, H. Roop, I. Rebane, K. Mägi. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeks. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Eesti Raamat 1965.
5. E. Kergandberg, T. Järvet, T. Ploom, O. Jaggo. Kriminaalmenetlus. Teine, muudetud trükk. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2004.
6. U. Lõhmus, M. Hion, R. Pihel, A. Lepik, R. Maruste, H. Vallikivi, M. Kokk. Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Tartu: Iuridicum 2003.
7. N. Mole. Asylum and the European convention on human rights. Strasbourg: Council of Europe 2008.
8. G. Dutertre. Key case-law extracts: European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2003.
9. M. Macovei. Human rights handbooks No 5. The right to liberty and security of the person. A guide to the implementation of Article 5 of the European Convention on Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2002.
10. J.A. Andrews. Human Rights in Criminal Procedure. A Comparative Study. Hague: Martin Nijhoff Publishers 1982.
11. M. Rauk. Inglise-Eesti sõnaraamat koolidele. Tallinn: 1983.
12. D. Paxinos, koostaja. European Court of Human Rights 50 years. Nomiko BHMA. Atena: Athens Bars Association 2010.
13. F. Edel. The length of civil and criminal proceedings in the case-law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2007.
14. J. McBride. Human rights and criminal procedure. The case law of the European Court of Human Rights. Strasbourg: Council of Europe 2009.
15. Human Rights in the Administration of Justice: A Manual on Human Rights for Judges, Prosecutors and Lawyers. New York and Geneva: United Nations 2003.

16. R. Narits. Õiguse entsüklopeedia. Tallinn: Juura 2004.

KASUTATUD ÕIGUSAKTID

1. Inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (täiendatud protokollidega nr. 2, 3, 5 ja 8) ning selle lisaprotokollide nr. 1, 4, 7, 9, 10 ja 11 ratifitseerimise seadus. – RT II, 1996, 11, 34.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT 1992, 26, 349 ... RT I, 27.04.2011, 2.
3. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166.
4. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 23.02.2011, 45.
5. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I 2003, 27, 166 ... RT I, 17.04.2012, 6.
6. Kriminaalmenetluse seadustiku rakendamise seadus. – RT I 2004, 46, 329.
7. Elektroonilise valve täitmise ja järelevalve kord. – RTL 2007, 20, 334.
8. Kriminaalmenetluse koodeks. – ENSV Ülenõukogu Teataja 1961, 1, 4 ja lisa ... RT I 2004, 27, 176.
9. Eesti NSV kriminaalprotsessi koodeksi ja mõne muu seaduse muutmise ja täiendamise seadus. – RT I 1994, 86, 1487.
10. Vangistusseadus. – RT I 2000, 58, 376 ... RT I, 29.12.2011, 5.

KASUTATUD KOHTUPRAKTIKA

Siseriiklik kohtupraktika

1. RKKKm 3-1-1-80-07, 03.03.2008. a. – RT III 2008, 11, 78.
2. RKKKo nr 3-1-1-27-97, 11.03.1997. – RT III 1997, 16, 162.
3. RKPJKo III-4/A-5/94, 30.09.1994. – RT I 1994, 66, 1159.
4. RKKKo 3-1-1-3-04, 27.02.2004. – RT III 2004, 8, 86.

Euroopa inimõiguse kohtu praktika

5. EIKo 27.06.1968, 2122/64, Wemhoff vs Saksamaa.
6. EIKo 27.06.1968, 1936/63, Neumeister vs Austria.
7. EIKo 10.11.1969, 1602/62, Stögmüller vs Austria.
8. EIKo 10.11.1969, 2178/64, Matznetter vs Austria.
9. EIKo 18.01.1978, 5310/71, Iirimaa vs Ühendkuningriigid.
10. EIKo 6.11.1980, 7367/76, Guzzardi vs Itaalia.
11. EIKo 10.12.1982, 8304/78, Corigliano vs. Itaalia.
12. EIKo 14.03.1984, 25803/94, Ferrari Bravo vs Itaalia.
13. EIKo 22.05.1984, 8805/79, 8806/79, 9242/81, De Jong, Baljet ja Van den Brink vs Holland.
14. EIKo 09.07.1985, 10670/83, Schmid vs Austria.
15. EIKo 25.06.1987, 10527/83, Milasi vs Itaalia.
16. EIKo 22.02.1989, 11152/84, Ciulla vs Itaalia.
17. EIKo 25.10.1989, 11400/85, Bezicheri vs Itaalia.
18. EIKo 28.03.1990, 11968/86, B. vs Austria.
19. EIKo 30.08.1990, 12244/86, 12245/86, 12383/86, Fox, Campbell ja Hartley vs Ühendkuningriik.
20. EIKo 27.05.1991, 12541/86, Ciancimino vs Itaalia.
21. EIKo 26.06.1991, 12369/86, Letellier vs Prantsusmaa.
22. EIKo 12.05.1992, 13770/88, Megyeri vs Saksamaa.
23. EIKo 12.10.1992, 12919/87, Boddaert vs Belgia.
24. EIKo 25.11.1992, 12728/87, Abdoella vs Holland.

25. EIKo 26.01.1993, 14379/88, W. vs Šveits.
26. EIKo 22.02.1994, 12954/87, Raimondo vs Itaalia.
27. EIKo 28.10.1994, 14310/88, Murray vs Ühendkuningriik.
28. EIKo 22.03.1995, 18580/91, Quinn vs Prantsusmaa.
29. EIKo 25.05.1995, 16026/90, Mansur vs Türgi.
30. EIKo 25.05.1998, 24276/94, Kurt vs Türgi.
31. EIKo 28.10.1998, 24760/94, Assenov ja teised vs Bulgaaria.
32. EIKo 18.02.1999, 33158/96, Laino vs Itaalia.
33. EIKo 29.04.1999, 25644/94, T.W. v. Malta.
34. EIKo 02.09.1998, 23807/94, Erkalov vs Holland.
35. EIKo 28.03.2000, 28358/95, Baranowski vs Poola.
36. EIKo 04.04.2000, 26629/95, Litwa vs Poola.
37. EIKo 06.04.2000, 26772/95, Labita vs Itaalia.
38. EIKo 19.10.2000, 27785/95, Włoch vs Poola.
39. EIKo 21.12.2000, 30873/96, Egmez vs Küpros.
40. EIKo 19.06.2001, 39360/98, S.B.C. vs Ühendkuningriik.
41. EIKo 26.07.2001, 33977/96, Ilijkov vs Bulgaaria.
42. EIKo 15.11.2001, 25196/94, Iwańczuk vs Poola.
43. EIKo 15.07.2002, 47095/99, Kalashnikov vs Venemaa.
44. EIKo 08.04.2004, 71503/01, Assanidze vs Gruusia.
45. EIKo 15.02.2005, 55939/00, Sulaoja vs Eesti.
46. EIKo 05.04.2005, 54825/00, Nevmerzhitsky vs Ukraina.
47. EIKo 01.06.2006, 7064/05, Mamedova vs Venemaa.
48. EIKo 11.07.2006, 41088/05, Boicenco vs Moldova.
49. EIKo 22.08.2007, 59526/00, Kaszczyniec vs Poola.
50. EIKo 10.03.2009, 4378/02, Bykov vs Venemaa.
51. EIKo 08.10.2009, 10664/05, Mikolenko vs Eesti.
52. EIKo 28.09.2010, 12050/04, Mangouras vs Hispaania.
53. EIKo 31.05.2011, 5829/04, Khodorkovskiy vs Venemaa.
54. EIKo 24.11.2011, 19213/04, Tsygoniy vs Ukraina.

MUUD ALLIKAD

1. T. Tonkson. Vahistamise kohaldamise kestus. Magistritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2010. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).
2. T. Ventsli. Euroopa inimõiguste konventsiooni artikli 5 3. lõige: mõistlik aeg Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas ja Eesti õiguskorras. Bakalaureusetöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2003. (Käsikiri Tartu Ülikooli õigusteaduskonna teabekeskuses).
3. M. Susi. Õigus tõhusale menetlusele enda kaitseks – Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni artikkel 13 Euroopa inimõiguste kohtu dunaamilises käsitluses. Doktoritöö. Tartu: TÜ õigusteaduskond 2008, lk 98.
4. T. Reinthal. Vahistamised. Riigikohtu analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2007. – Arvutivõrgus: <http://www.riigikohus.ee/vfs/595/Vahistamised.pdf> (01.05.2012).
5. E. Kergandberg. EIK kriitika Eesti kohtusüsteemi suhtes – kas põhjus kohtunike töö hindamiseks. Kõne kohtunike IX korralisel täiskogul 11.02.2010. – Arvutivõrgus: http://www.riigikohus.ee/vfs/957/Lisa_6_Eerik_Kergandberg_ettekanne.pdf.
6. U. Klopets. Vahistamiste analüüs. Tallinn: Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond 2009. – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48334/Vahistamiste+anal%FC%FCs.pdf> (01.05.2012).
7. E. Kergandberg, H. Salmann, H. Jõks, A. Pärsimägi, K. Kerstna-Vaks, M. Vutt, K. Valk, M. Eerik. Kohtute aastaraamat 2008. Tartu: Riigikohus 2009.